

UNIVERSITETET
I OSLO

Retningslinjer for fastsettelse av anbefalt litteratur ved Juridisk fakultet ved Universitetet i Oslo

Rapport til studiedekanen fra arbeidsgruppen for vurdering av retningslinjer for fastsettelse av anbefalt litteratur

21. mars 2023

1	INNLEDNING	3
1.1	Bakgrunn	3
1.2	Mandat og arbeidsform	5
1.3	Mandatpunkt 1: Faktiske undersøkelser	5
1.4	Mandatpunkt 2: Evaluering	6
1.5	Mandatpunkt 3: Retningslinjer og anbefalinger	6
1.6	Vedlegg til rapporten	6
2	OVERORDNET OM ARBEIDET MED UNDERVISNINGSKVALITET	6
2.1	Innledning	6
2.2	Universitetspolitisk bakgrunn	7
2.3	Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk	7
2.4	Kvalitetsarbeidet ved JUS/UiO	9
3	HVA ER PRAKSIS VED JUS/UIO FOR BESLUTNINGER OM LITTERATUR?	11
3.1	Hva er prosedyrene for utvelgelse av litteratur ved JUS/UiO?	11
3.2	Hvordan er habilitetsreglene praktisert ved JUS/UiO?	13
3.3	Når er det innhentet eksterne uttalelser om litteratur i JUS/UiOs praksis?	16
3.4	Hvor mange alternativer er studentene presentert for i JUS/UiOs praksis?	20
3.5	Hva er praksis ved andre sammenlignbare læresteder?	21
3.6	Oppsummering	22
4	I HVILKE SITUASJONER KAN DET OPPSTÅ INHABILITET VED LITTERATURBESLUTNINGER?	22
4.1	Innledning	22
4.2	Hva utgjør et «særegent forhold» i spørsmål om litteraturvalg?	25
4.2.1	Universitets- og fagpolitisk ramme for litteraturbeslutninger	25
4.2.2	Normalordningen for beslutninger og utvalg av litteratur	26
4.2.3	Eventuelle inhabilitetsgrunner er åpne og godt kjent i fagmiljøet	26
4.2.4	Er det behov for rutinemessig innhenting av eksterne fagfellevurderinger?	27

4.2.5	Den økonomiske fordel ved at en bok plasseres på en liste	29
4.2.6	Når kan det foreligge inhabilitet i litteratursaker?	31
4.3	Oppsummering av arbeidsgruppens vurdering av habilitetsreglens betydning for beslutninger om litteratur	34
5	FORSLAG TIL TILTAK FOR Å STYRKE SAKSBEHANDLINGEN I FORKANT AV LITTERATURBESLUTNINGER	35
5.1	Innledning	35
5.2	Tidligere anbefalinger	35
5.3	Generelt om litteratur som læremiddel	38
5.4	Tiltak for å kvalitetssikre litteratur	40
5.5	Klargjøre kriterier for innføringslitteratur og hovedlitteratur	40
5.6	Det bør tilbys alternativ litteratur	41
5.7	Litteraturen bør evalueres regelmessig	41
5.8	PMRs og studieårsansvarligs rolle i beslutningsprosessen bør klargjøres	42
5.9	Det bør dokumenteres at andre enn ansvarlig faglærer har vært med på prosessen	43
5.10	Det bør dokumenteres at annen relevant litteratur er vurdert	43
5.11	Hvordan sikre gode beslutninger når faglærer har aktuelle lærebøker i faget?	44
5.12	Hvordan løse uenigheter om litteratur innad i fagmiljøet?	45
6	OPPSUMMERING	46
7	VEDLEGG	49
8	KILDELISTE	49

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

I møte 8. februar 2022 vedtok Programrådet for Master i rettsvitenskap (PMR) ved Juridisk fakultet ved Universitetet i Oslo (JUS/UiO) at det skal «settes i gang en prosess for gjennomgang av fakultetets retningslinjer og praksis for fastsettelse av litteratur».¹ Studiedekanen ved Juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo (JUS/UiO) oppnevnte 29. juni 2022 en arbeidsgruppe for å følge opp PMRs vedtak.² I oppnevningbrevet redegjorde studiedekanen for oppnevningen slik:

Bakgrunnen for vedtaket var Sivilombudets uttalelse 12. januar 2022 om saksbehandlingen for fastsettelse av anbefalt hovedlitteratur ved Universitetet i Oslo (SOMB 2020/5288). I saken konkluderte Sivilombudet med at en faglærer var inhabil da hun uttalte seg om en lærebok som den ansvarlige faglæreren vurderte å anbefale som hovedlitteratur i faget.

Uttalelsen gir grunn til å vurdere om det er sider ved dagens retningslinjer og praksis for utvelgelse og anbefaling av litteratur til undervisningsformål som bør endres. Studiedekanen vil på denne bakgrunn oppnevne en arbeidsgruppe for å forberede en slik vurdering for PMR.

Sivilombudets uttalelse av 12. januar 2022 (Somb 2020/5288)³ omhandlet flere forhold ved prosessen frem til valg av hovedlitteratur i fagområdet sivilprosess. Fagområdet sivilprosess inngår som en del av emnet JUS4211 – Prosess og strafferett, som er en obligatorisk del av masterstudiet i rettsvitenskap (MiR). Klagen til Sivilombudet var fremsatt av prof. em. Jo Hov. Klagen gjaldt saksbehandlingen som ledet frem til PMRs beslutninger i 2019 og 2020 om at fjerdeutgaven av Jo Hovs bok «Rettergang i sivile saker»⁴, ikke skulle få status som hovedlitteratur i fagområdet sivilprosess. Hov påklaget flere sider av saksbehandlingen. Sivilombudet fant til slutt at faglærer prof. Anne Robberstad var inhabil da hun uttalte seg om Hovs bok til ansvarlig faglærer prof. Maria Astrup Hjort. Ombudet uttalte blant annet at det «vesentlige forholdet i saken at [Robberstads] lærebok var en av to bøker som var anbefalt hovedlitteratur i sivilprosess, og at [Hovs] bok var en direkte konkurrent, rettet mot det samme

¹ Protokoll fra møte i Programrådet 2. februar 2022, PMR 1/2022 sak 4, <https://www.uio.no/for-ansatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2022/pmr1/Protokoll>.

² Studiedekanen, Arbeidsgruppe for vurdering av retningslinjer for fastsettelse av anbefalt litteratur, 29. juni 2022.

³ Sivilombudets uttalelse 12. januar 2022 i sak 2020/5288 («Saksbehandlingen for fastsettelse av anbefalt hovedlitteratur ved Universitetet i Oslo»), <https://www.sivilombudet.no/uttalelser/saksbehandlingen-for-fastsettelse-av-anbefalt-hovedlitteratur-ved-universitetet-i-oslo/?highlight=litteratur>.

⁴ Hov, Jo, Rettergang i sivile saker, Papinian, 2019.

markedssegmentet» og pekte også på at det «forelå en direkte konkurransesituasjon mellom [Robberstad] og [Hov], og at avgjørelsen [Robberstad] tilrettela grunnlaget for hadde vesentlig betydning for konkurranseforholdet». Endringen i konkurranseforholdet var etter ombudets syn et «særegent forhold som var egnet til å svekke tilliten til» Robberstads habilitet. Sivilombudet viste også til andre momenter i saken, og pekte bl.a. på forhistorien som etter Sivilombudets mening i noen grad var egnet til å svekke tilliten til en nøytral behandling av saken.

Etter at Sivilombudet ga sin uttalelse behandlet PMR saken i 8. februar 2022 og vedtok følgende:

- 1. Det settes i gang en prosess for gjennomgang av fakultetets retningslinjer og praksis for fastsettelse av litteratur.*
- 2. Det foretas en full gjennomgang av litteraturen i sivilprosess når gjennomgangen i punkt 1 er ferdig.*
- 3. Rettergang i sivile saker settes som hovedlitteratur i sivilprosess med virkning fra høsten 2022 inntil gjennomgangen i punkt 2 kan foretas.*

Fakultet gjenga vedtaket fra PMR i sitt svar til ombudet 16. februar 2022 og presiserte samtidig følgende:

Fakultetet ønsker imidlertid å knytte en kommentar til ombudets vurdering om at det forelå et økonomisk konkurranseforhold, der avgjørelsen om anbefalt hovedlitteratur ble ansett å ha «helt nærliggende økonomiske konsekvenser». Markedet for juridiske lærebøker i Norge er lite profitabelt. En lærebok utgitt på et ordinært forlag kan neppe sies å gi forfatteren sterke økonomiske interesser. Etter fakultetets syn er det derfor ikke grunn til å tro at faglærers uttalelse i saken var økonomisk motivert. Vi legger til grunn at faglærers uttalelse var hennes faglige vurdering. Generelt vil fakultetet understreke at det ikke er grunn til å anta at fakultetets ansatte som forfatter lærebøker har økonomiske motiv for sine uttalelser i faglige spørsmål.

[...]

Fakultetet vil samtidig peke på at litteraturanbefalinger har nær sammenheng med læringskrav og undervisningsopplegg, og inngår i fakultetets kjernevirksomhet. Det er derfor av stor betydning at beslutninger om litteratur er forankret i det vitenskapelige fagmiljøet ved fakultetet, det er her man har de beste kvalifikasjonene til å gjøre faglige vurderinger. Mange av fagmiljøene er små, og faglærere og fagansvarlige vil ofte ha utgivelser som det er aktuelt å ha som hovedlitteratur.

Sivilombudet svarte på fakultetets redegjørelse i brev 15. mars 2022, og uttalte der blant annet

På bakgrunn av redegjørelsen fra Det juridiske fakultet er det grunn til å presisere at ombudet ikke har hatt noen formening om faglærerens subjektive motiver i saken.

Ombudets uttalelse bygger på at det forelå særegne forhold som utad fortonet seg slik at de var «egnet til å svekke tilliten» til faglærerens upartiskhet, jf. forvaltningsloven § 6, andre ledd. Ombudet takker for tilbakemeldingen og har ingen merknader til oppfølgingen av saken.

Saken anses med dette som avsluttet fra ombudets side.

Arbeidsgruppen følger med denne rapporten opp PMRs vedtak.⁵

1.2 Mandat og arbeidsform

Arbeidsgruppen ble gitt følgende mandat:

- 1. kartlegge dagens retningslinjer og praksis ved fakultetet for utvelgelse og anbefaling av litteratur til undervisningsformål,*
- 2. vurdere hvilken betydning Sivilombudets uttalelse har for fakultetets retningslinjer og praksis for utvelgelse og anbefaling av litteratur til undervisningsformål,*
- 3. på bakgrunn av (2) eventuelt foreslå reviderte retningslinjer for utvelgelse og anbefalinger av litteratur til undervisningsformål.*

Arbeidsgruppens medlemmer har vært ekspedisjonssjef Fredrik Bøckman Finstad (Justis- og beredskapsdepartementet), professor Ragna Aarli (Universitetet i Bergen), postdoktor Trude Myklebust (Universitetet i Oslo) og førsteamanuensis Jon Christian Fløysvik Nordrum (Universitet i Oslo). Gruppen har vært ledet av Nordrum og gruppens sekretær har vært rådgiver Alexander Schmidt Aarrestad.

Arbeidsgruppen ble gitt frist for å levere rapporten 1. januar 2023. Arbeidsgruppens leder ba studiedekanen om utsatt frist for innlevering i e-post 5. desember. Studiedekanen utsatte fristen til 3. mars 2023 i e-post til arbeidsgruppens leder 14. desember 2023. Arbeidsgruppen har hatt i alt 5 digitale møter, som har blitt avholdt 26. august 2022, 26. oktober 2022, 16. januar, 13. februar 2023 og 28. februar 2023.

1.3 Mandatpunkt 1: Faktiske undersøkelser

I kapittel 3 redegjør arbeidsgruppen for JUS/UiOs praksis ved beslutninger om litteratur. Gruppen har gjennomgått praksis fra perioden 2008–2022 med sikte på å klargjøre hvilken praksis fakultetet har etablert rundt håndtering av habilitet i litteratursaker, uenigheter og konflikter rundt utvalg av litteratur (se nærmere kapittel 3.1–3.3). I tillegg har arbeidsgruppen innhentet opplysninger om praksis ved andre juridiske læresteder i Norge og Skandinavia.

⁵ Studiedekanen, Arbeidsgruppe for vurdering av retningslinjer for fastsettelse av anbefalt litteratur, 29. juni 2022.

Formålet med denne gjennomgåelsen er blant annet å se om praksisen ved JUS/UiO skiller seg på noen måte fra praksisen andre steder (se nærmere kapittel 3.5). Arbeidsgruppen har også sett hen til Innstilling fra arbeidsgruppen for utvikling av rettsstudiet fra 2009 (Stenvik-utvalget).⁶

1.4 Mandatpunkt 2: Evaluering

I kapittel 4 og 5 vurderer arbeidsgruppen hvilken betydning Sivilombudets uttalelse har for fakultetets retningslinjer og praksis for utvelgelse og anbefaling av litteratur til undervisningsformål. Spørsmålet om hvilke situasjoner det kan oppstå inhabilitet ved litteraturbeslutninger blir drøftet i kapittel 4 mens arbeidsgruppen drøfter ulike tiltak for å styrke saksbehandlingen i forkant av litteraturbeslutninger i kapittel 5.

1.5 Mandatpunkt 3: Retningslinjer og anbefalinger

Arbeidsgruppen kommer med forslag til retningslinjer og anbefalinger for litteraturbeslutninger i tilknytning til de ulike situasjonene som drøftes i kapittel 5. En samlet oversikt over anbefalinger gis i kapittel 6.

1.6 Vedlegg til rapporten

I rapporten vises det til tre vedlegg som grunnlag for redegjørelsen av praksis. Disse er:

Vedlegg 2: Praksis rundt fastsettelse av pensumlitteratur ved Det juridiske fakultet i Oslo samt ved andre fakultet og utdanningsinstitusjoner.

Vedlegg 3: Oversikt over litteratur skrevet av fagpersoner ansatt ved juridisk fakultet.

Vedlegg 4: Oversikt over innføringslitteratur og hovedlitteratur i obligatoriske emner på masterstudiet på rettsvitenskap

2 Overordnet om arbeidet med undervisningskvalitet

2.1 Innledning

Litteratur har tradisjonelt vært et svært sentralt læremiddel for studenter som skal tilegne seg juridisk kunnskap. Arbeidsgruppen vurderer det som nødvendig for å gi retningslinjer om utvalg og beslutninger om litteratur å redegjøre overordnet for rammene for undervisningskvalitetsarbeidet, for hva slags litteratur vi i denne sammenheng prater om og hvilken funksjon den har i dagens studium. Dette vil gi et bedre grunnlag for å vurdere hensynene som må ivaretas i en beslutningsprosess som leder til utvalg og anbefalinger om litteratur.

⁶ Innstilling fra arbeidsgruppen for utvikling av rettsstudiet, 2009, <https://www.uio.no/foransatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/stenvikutvalget.pdf>.

2.2 Universitetspolitisk bakgrunn

Universiteter skal «tilby høyere utdanning basert på det fremste innenfor forskning, faglig og kunstnerisk utviklingsarbeid og erfaringskunnskap», jf. universitets- og høyskoleloven § 1-3. Universitetene står innenfor rammene av universitets- og høyskoleloven fritt til utføre disse oppgavene. Det er slått fast i § 1-5 om faglig frihet og ansvar nr. 3 bokstav a at universiteter ikke kan gis «pålegg eller instruksjoner om [...] læreinnholdet i undervisningen». Det følger også av § 1-5 nr. 4 at: «Den som gir undervisning ved institusjon under denne lov har et selvstendig faglig ansvar for innhold og opplegg av denne innenfor de rammer som institusjonen fastsetter eller som følger av lov eller i medhold av lov». Det selvstendige ansvaret for den enkelte underviser innebærer «både en rett og en plikt for underviser til å formidle ulike akademiske synspunkter og vurderinger».⁷ Det kan settes rammer for denne friheten, som det uttrykkes i NOU 2020: 3 Ny lov om universiteter og høyskoler:⁸

Undervisningen må imidlertid være egnet til å lede frem til den aktuelle eksamenen eller graden. Studieplanen kan også sette begrensninger for valgfriheten rundt undervisningen. Underviserne har uansett frihet når det gjelder fremstilling av materiale og synspunkter. Fagets kjerneinnhold vil være satt av den faglige ledelsen, men undervisere har et spillerom når det gjelder både fremstilling, perspektiver som fremheves, og det rent kildemessige, så lenge temaene i studieplanen blir ivaretatt.

I en profesjonsutdanning som masterstudiet i rettsvitenskap vil studieplanen typisk kunne begrense den emneansvarliges frihet ved at det er visse minstekrav til kunnskap som skal være oppfylt eller ved at et emne har fått særskilt ansvar for å bygge en bestemt kompetanse eller ferdighet hos studentene. Slike krav reflekterer det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning som ble vedtatt i 2009 og vil omtales noe nærmere nedenfor.

2.3 Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk

En rekke rammer for den enkelte undervisers frihet er satt i den nasjonale kvalifikasjonsrammeverket, som altså setter en overordnet ramme for undervisningen ved juridisk fakultet. I Nasjonal kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring (NKS) som ble vedtatt i 2011 beskrives et kvalifikasjonsrammeverk slik:⁹

Et kvalifikasjonsrammeverk er en samlet, systematisk og nivå delt beskrivelse av formelle kvalifikasjoner som kan oppnås innenfor et utdanningssystem. Rammeverket er en systematisk beskrivelse av nivå og oppnådd kompetanse for

⁷ Ot.prp. nr. 67 (2006–2007) s. 16.

⁸ NOU 2020: 8 s. 128.

⁹ Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring (NKR), Fastsett av Kunnskapsdepartementet 15. desember 2011, <https://www.regjeringen.no/contentassets/e579f913fa1d45c2bf2219afc726670b/nkr.pdf>, s. 7.

nivåene i det norske utdanningssystemet. Nasjonale kvalifikasjonsrammeverk er basert på nasjonens utdanningssystem, viser nivå og progresjon og sammenheng til arbeidsliv og samfunnsliv.

Kvalifikasjonsrammeverket er nå forankret i forskrift om nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring og om henvisningen til Det europeiske kvalifikasjonsrammeverket for livslang læring vedtatt i 2017.¹⁰ Det er verdt å merke seg at det «grunnleggende elementet i et kvalifikasjonsrammeverk er at kvalifikasjonene beskrives gjennom læringsutbytte og ikke¹¹

At alle fag- og studieplaner skal beskrives ved hjelp av læringsutbytte, er en pedagogisk endring for universitetene og høyskolene som kom med innføringen av kvalifikasjonsrammeverket. En dreining fra vektlegging av innsatsfaktorer til læringsutbytte er et nødvendig og ønsket resultat av arbeidet med rammeverket.

Gjennomføringen av nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk og særlig utviklingen av læringsutbyttebeskrivelser er en pågående prosess ved universitetene og høyskolene, og er et viktig bakteppe for arbeidsgruppens vurderinger av retningslinjer for valg av litteratur. Arbeidsgruppen vil fremheve at det i dag ikke er innlæring av den anbefalte litteraturen som er målet for undervisningen, slik det historisk har vært tradisjon for innen juridisk utdanning, men den aktive og selvstendige tilegnelsen av det læringsutbyttet som er beskrevet for emnet og den akademiske graden. Litteraturen – sammen med andre læremidler i faget – er midler for å oppnå læringsutbyttet, men er ikke mål i seg selv. Det er derfor ikke hensiktsmessig å vurdere retningslinjer for anbefalinger av litteratur løsrevet fra det generelle arbeidet med utdanningskvalitet hvor det sentrale er læringsutbyttet.

Læringsutbyttet skal beskrives i tre kategorier *kunnskap, ferdigheter og generell kompetanse*. Disse kategoriene beskrives slik i kvalifikasjonsrammeverket:¹²

Kunnskap: *Kunnskap er forståelse av teorier, fakta, begreper, prinsipper og prosedyrer innenfor fag, fagområder og/eller yrker.*

Ferdigheter: *Evne til å anvende kunnskap for å løse problemer og oppgaver. Det er uliketyper ferdigheter: kognitive, praktiske, kreative og kommunikative.*

Generell kompetanse: *Generell kompetanse er å kunne anvende kunnskap og ferdigheter på selvstendig vis i ulike situasjoner i utdanning- og yrkessammenheng gjennom å vise samarbeidsevne, ansvarlighet, evne til refleksjon og kritisk tenkning.*

¹⁰ Forskrift 8. november 2017 nr. 1846.

¹¹ Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk, s. 8.

¹² Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk, s. 16.

Formålet med læringsutbyttebeskrivelsene er sammensatt og beskrives slik av NOKUT:¹³

For eksempel er læringsutbyttebeskrivelser en måte å kommunisere til studenter, mulige søkere og arbeidsgivere hva en kandidat skal kunne etter endt utdanning. Når en institusjon kommuniserer et læringsutbytte til egne studenter, kan studentene lettere ta eierskap til egen læring og kompetanse. Læringsutbyttebeskrivelser er også ment å være ett av flere redskap for faglærere og sensorer for å vite hva studentene skal lære, hva de skal vurderes etter, og hvordan de skal vurderes.

Et mål med beskrivelsene er altså blant annet at de skal gjøre det lettere for studentene å ta eierskap til egen læring og kompetanse. NOKUT fremhever også fagmiljøenes ansvar for å utvikle utdanningskvalitetene gjennom systematisk arbeid med læringsutbyttebeskrivelser:¹⁴

[D]et bør skje et systematisk arbeid med læringsutbyttebeskrivelser ved institusjonene. En forutsetning for slik kvalitetssikring og kvalitetsutvikling er at fagmiljøene selv utformer og reviderer læringsutbyttebeskrivelsene og aktivitetene som bygger opp under dem. Det innebærer at fagmiljøene må gå kritisk gjennom forholdet mellom forventet læringsutbytte og det læringsutbyttet som studentene faktisk oppnår. Gjennom å evaluere og revidere læringsutbyttebeskrivelsene og utdanningens innhold opp mot hverandre, bidrar man til å oppnå constructive alignment (se avsnittet om programdesign og ledelse).

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk stiller ikke spesifikke krav til litteratur eller prosessen frem mot valg og anbefaling av litteratur for å oppnå et læringsutbytte. I og med at kvalifikasjonsrammeverket bygger kvalitetsarbeidet opp rundt læringsutbyttebeskrivelsene, blir den aktive underviserens rolle på mange måter viktigere enn den passive litteraturen: Det er bare den som deltar aktivt i undervisningen som kan ha kunnskap om hva studentene faktisk oppnår og som, basert på slik kunnskap, kan iverksette læringstiltak som sikrer at studentene oppnår det fastsatte læringsutbyttet.

2.4 Kvalitetsarbeidet ved JUS/UiO

På det juridiske fakultet har blant annet studieårsansvarlige og ansvarlige faglærere ansvar for å sikre at utdanningen oppfyller kvalitetssystemet ved JUS/UiO. Det er blant annet slått fast i instruks for ansvarlige faglærere¹⁵ punkt 4 at ansvarlig faglærer har ansvaret for «kvalitet og

¹³ Kvalitetsområder for studieprogram i høyere utdanning, Notat, Nokut, 2022, https://www.nokut.no/siteassets/akkreditering-hu/kvalitetsomrader-for-studieprogram-i-hoyere-utdanning_mars-2022.pdf, s. 22.

¹⁴ NOKUT, 2022, s. 23.

¹⁵ Instruks for studieårsansvarlige lærere, ansvarlige faglærere, faglærere, ansvarlig faglærer for masteroppgaver, fagkoordinatorer, profilansvarlige, eksterne lærere, oppgaverettere og kollokvieveiledere, https://www.uio.no/for-ansatte/arbeidsstotte/sta/enheter/jus/instrukser-regler-jurfak/instruks_verv_vedtatt.html.

utvikling for det aktuelle faget i henhold til kvalitetssystemet ved Det juridiske fakultet».¹⁶ Ved JUS/UiO sorteres litteraturen i kategoriene innføringslitteratur, hovedlitteratur og tillegglitteratur. Disse kategoriene bygger ikke på nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk eller andre nasjonale regler eller føringer, og det ser ut til at JUS/UiO er alene om å bruke disse benevnelsene konsekvent. Kategoriene ble vedtatt av dekanatet ved JUS/UiO i 2010¹⁷ etter tilråding fra PMR:

Litteratur angis som innføringslitteratur, hovedlitteratur og tillegglitteratur. Alle tre kategoriene skal inngå i litteraturlisten, ikke minst av faglige hensyn: Flere perspektiver bør være representert i læremidlene.

PMR uttalte i forbindelse med vurderingen av hvilke retningslinjer som skal gjelde for valg av hovedlitteratur «at enkle retningslinjer legges til grunn for forslaget, nemlig å sikre at det tar tilbørlig hensyn til alternative faglige synspunkter, og at alternativ litteratur der slik foreligger inkluderes».¹⁸ Det er ikke fastsatt formelt hva som er funksjonen til litteraturkategoriene, og det er en viss variasjon i hvordan det beskrives på fakultetets informasjonssider. Et eksempel på en beskrivelse som ikke er uvanlig:¹⁹

Litteraturen består av innføringslitteratur, anbefalt hovedlitteratur, samt tillegglitteratur. Innføringslitteraturen dekker ikke kunnskapskravene, og går sjelden utover disse. Den anbefalte hovedlitteratur består av den litteratur som best dekker læringskravene. Tillegglitteratur er oppgitt for å gi studentene informasjon om hvor de kan finne fordypningsstoff på ulike områder som de måtte være spesielt interessert i. Studiet av tillegglitteratur kan ofte ha overføringsverdi for bedre forståelse av strafferettslige problemstillinger generelt, men forutsettes ikke lest, i motsetning til hovedlitteraturen.

Noen steder er det gitt en noe mer utfyllende beskrivelse, det står for eksempel tidvis en setning under overskriftene i Leganto, som for eksempel: «Innføringslitteraturen er ikke grundig nok til å dekke læringskravene, men kan fungere godt som nettopp innføring og/eller som

¹⁶ Kvalitetssystemet ved JUS/UiO er presentert i sin helhet på fakultetets ansattssider: <https://www.uio.no/for-ansatte/arbeidssotte/sta/kvalitetssystem/jus/index.html>

¹⁷ Dekani vedtak om studieordningen 17. juni 2010, inntatt her: <https://www.jus.uio.no/om/organisasjon/styret/moter/2010/101209/saker-091210.pdf>.

¹⁸ Dekani vedtak av 8. november 2010, referert til i notat til møte i PMR 10 januar 2012, https://www.uio.no/for-ansatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2012/pmr1/dokumenter/Sak4_1.pdf.

¹⁹ Beskrivelse på emnesiden til JUS 4211 vår 2020, <https://www.uio.no/studier/emner/jus/jus/JUS4211/v20/pensumliste/>.

eksamensrepetisjon».²⁰ Det er likevel tilsynelatende ikke noe «mal» for dette, og det virker som innholdet er avhengig av hva de ansvarlige faglærerne ønsker skal skrives for hvert enkelt emne.

Det var en varierende praksis hva gjelder innføringslitteratur og tilleggslitteratur frem til 2015, da PMR vedtok at: «Alle obligatoriske emner bør ha innførings- og tilleggslitteratur». I de fagene hvor det ikke er hovedlitteratur på engelsk, anbefaler PMR at det tilføres tilleggslitteratur på engelsk».²¹

3 Hva er praksis ved JUS/UiO for beslutninger om litteratur?

3.1 Hva er prosedyrene for utvelgelse av litteratur ved JUS/UiO?

Det er to reglementer som fastsetter rammene for beslutninger om litteratur ved JUS/UiO. Det er (1) Styrings- og administrasjonsreglement for Det juridiske fakultet²² (*styringsreglementet*) og (2) Instruks for studieårsansvarlige lærere, ansvarlige faglærere, faglærere, ansvarlig faglærer for masteroppgaver, fagkoordinatorer, profilansvarlige, eksterne lærere, oppgaverettere og kollokvieveiledere (*instruksen*).²³

I styringsreglementet § 13 som omhandler Programrådet for rettsvitenskap, fremgår det at endringer i litteratur «vedtas ordinært på fullmakt etter innstilling fra respektive studieårsansvarlige». Studiedekanens myndighet til å avgjøre litteratursaker følger av § 12 tredje ledd andre punktum: «Saker av mindre betydning og andre klare tilfeller, samt hastesaker, kan også avgjøres av programrådenes ledere». I § 13 er det også presisert at: «Følgende saker vedtas ordinært på fullmakt etter innstilling fra respektive studieårsansvarlige: - oppnevning ansvarlig faglærere og faglærere - endringer i emnebeskrivelser, litteratur, læringsutbytte og hjelpemidler tillatt ved eksamen». Utgangspunktet etter styringsreglementet er altså at det normalt er studiedekanen som vedtar saker om anbefaling av litteratur på fullmakt, etter innstilling fra studieårsansvarlig. I instruksen er ansvaret til de ulike funksjonene som deltar i

²⁰ Under «Innføringslitteratur» for JUS4211 våren 2023.

²¹ PMR 12. mars 2015 sak 6 Vedtakssak: Retningslinjer for innførings- og tilleggslitteratur i Masterstudiet i rettsvitenskap, <https://www-int.uio.no/for-ansatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2015/pmr2/sakskart.html>. En gjennomgang av praksis i 2015 er gitt i saksfremlegget til saken: Retningslinjer for innførings- og tilleggslitteratur i Masterstudiet i rettsvitenskap https://www.uio.no/for-ansatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2015/pmr2/dokumenter/sak7_1.pdf.

²² Styrings- og administrasjonsreglement for Det juridiske fakultet, vedtatt av fakultetsstyret 14. desember 2018, godkjent av rektor 18. februar 2019, <https://www.jus.uio.no/om/reglement/administrasjonsreglementet.html>.

²³ Instruks for studieårsansvarlige lærere, ansvarlige faglærere, faglærere, ansvarlig faglærer for masteroppgaver, fagkoordinatorer, profilansvarlige, eksterne lærere, oppgaverettere og kollokvieveiledere, nåværende utgave vedtatt ved studiedekanvedtak av 28. februar 2023, https://www.uio.no/for-ansatte/arbeidsstotte/sta/enheter/jus/instrukser-regler-jurfak/instruks_verv_vedtatt.html.

forberedelsen av saker om anbefalt litteratur før beslutningen tas av studiedekanen eller PMR, beskrevet.

Det fremgår av punkt 11 i instruksens del om *studieårsansvarlig lærer* at denne har et:

Overordnet ansvar for fagbeskrivelse, læringskrav, litteratur og hjelpemidler for alle fag som inngår i studieåret, innstiller i saker om forslag om endring av faginnhold og kan ved behov fremme eget forslag til PMR om endring av faginnhold. Eget forslag om endring av faginnhold skal forelegges ansvarlig faglærer før oversendelse til PMR.

Studieårsansvarlig lærer har altså et overordnet ansvar for læringskrav og litteratur, og er innstillende myndighet i litteratsaker. Det fremgår av punkt 4 i instruksens del om *ansvarlig faglærer* at denne er «ansvarlig for»:

1. kvalitet og utvikling for det aktuelle faget i henhold til kvalitetssystemet ved Det juridiske fakultet.

2. i samarbeid med faglærergruppen sikre at faginnholdet som fagbeskrivelse, læringskrav, litteratur og hjelpemidler til enhver tid er oppdatert og har god innbyrdes sammenheng. Etter høring av faglærerne foreslå endringer i fagbeskrivelse, læringskrav, litteratur og hjelpemidler for PMR gjennom studieårsansvarlig lærer. Ansvarlig faglærer skal tilstrebe en god kjønnsmessig balanse blant forfatterne oppsatt som hovedlitteratur. Videre skal ansvarlig faglærer påse at aktuelle kjønnsperspektiv inkluderes i faget.

Det er ellers å merke seg at den ansvarlige faglæreren har et omfattende ansvar for undervisningen, blant annet ansvar for lærersituasjonen (punkt 5), ansvar for å planlegge, koordinere og fordele undervisning samt undervise selv (punkt 6) og ansvar for faginnhold, skaffe fakultetsoppgaver og lage eksamensoppgaver og sensorveiledninger etter forespørsel (punkt 7). Det fremgår i punkt 3 i instruksens del om *faglærer* at denne har ansvar for å:

Bidra til at emne/fagbeskrivelse, læringskrav, litteratur og hjelpemidler til enhver tid er oppdatert og har god innbyrdes sammenheng, samt god sammenheng med emnets beskrivelse og læringsmål.

Det er altså tre roller som er gitt spesifikke oppgaver i forbindelse med forberedelse av litteratsaker før behandling av saken av studiedekan eller PMR: studieårsansvarlig lærer, ansvarlig faglærer og faglærer. Alle rollene har ansvar for litteratur i faget. Kort fortalt er studieårsansvarlige sitt ansvar av overordnet karakter og studieårsansvarlig er innstillende myndighet. Ansvarlig faglærere har hovedansvaret for at litteraturen bidrar til at læringsutbyttet blir oppnådd og faglærere har ansvaret for å bidra til gode beslutninger.

Verken styringsreglementet eller instruksen inneholder bestemmelser som regulerer hvordan eventuelle habilitetsproblemstillinger skal håndteres, eller hvordan forfattere av litteratur skal

forholde seg, i saksbehandlingen frem mot anbefaling av litteratur. Arbeidsgruppen vil i neste kapittel gjennomgå hvordan habilitetsreglene faktisk er praktisert ved JUS/UiO.

3.2 Hvordan er habilitetsreglene praktisert ved JUS/UiO?

Arbeidsgruppen har gjennomgått praksis fra Programrådet for rettsvitenskap fra 2008 til 2022 for å kartlegge hovedtrekkene i hvordan saker om litteratur er behandlet, om habilitetsspørsmål er drøftet, og om det er innhentet eksterne vurderinger.

Hovedinntrykket er at det har vært en relativ konsistent praksis i slike saker. Fakultet har hele tiden, og iallfall siden 2015, vært bevisst habilitetsspørsmål og behandlet slike spørsmål i stor grad konsistent og begrunnet. Fakultetets praksis for anbefalinger av litteratur bygger for øvrig på lange tradisjoner, og er den vanlige innen denne formen for forvaltningsvirksomhet (se kapittel 3.5).

Arbeidsgruppen gjør oppmerksom på at det ikke er omtalt i interne reglementer, instruksjoner eller retningslinjer som gjelder fakultetets ansatte, hvordan habilitetsspørsmål skal håndteres.²⁴ I fakultetets praksis har det stort sett ikke vært reist habilitetsproblemstillinger i forbindelse med konkrete saker om utvelgelse av litteratur; det er iallfall få spor av det i PMRs sakskart og protokoller i perioden 2008–2022. Den mest omfattende drøftelsen av habilitetsspørsmål i forbindelse med litteratursaker generelt i PMR ble gitt i 2015, da prof. Inge Lorange Backer utarbeidet et generelt diskusjonsnotat på oppfordring fra studiedekanen om habilitetsforhold i PMRs arbeid.²⁵ Notatet er av adskillig interesse fordi det beskriver det som etter alt å dømme var en gjengs oppfatning av habilitetsreglene så langt, og samsvarer også med den praksis som er fulgt i etterkant. I notatet fremhever Backer blant annet følgende:

Egeninteresse i en sak kan foreligge på flere måter. At avgjørelsen i en sak bidrar til å fremme eller motvirke generelle mål for og synspunkter på faget som den enkelte ansatte har, kan ikke gjøre vedkommende inhabil. Den som ønsker å skifte ut en lærebok i faget med en annen som er mer i tråd med vedkommendes faglige syn, kan ikke bli inhabil bare av den grunn.

²⁴ I UiOs etiske retningslinjer for ansatte er habilitetsproblemstillinger omtalt, men da kun habilitetsspørsmål som oppstår i forbindelse med personlige relasjoner (doble relasjoner) i ansettelsesforhold, veiledningsforhold og ved beslutninger som sensur eller bedømmelse av vitenskapelige arbeider, <https://www.uio.no/om/regelverk/etiske-retningslinjer/#toc1>.

²⁵ Habilitetsspørsmål i PMR, notat til PMR, prof. Inge Lorange Backer, 9. april 2015. <https://www.uio.no/for-ansatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2015/pmr3/dokumenter/notat-vedrorende-inhabilitet.pdf>. Bakgrunnen for at dette notatet ble etterspurt kan kanskje spores til sak 10, eventuelt på møte 25. februar 2014 (J.nr.: 2014/625) der det blant annet ble sagt at «det var ønskelig å ta opp spørsmålet om habilitet knyttet til prosesser med litteraturlister».

Egeninteressen kan sies å øke hvis avgjørelsen kan ha økonomiske konsekvenser for den ansatte, typisk hvis det gjelder vedtak om å føre opp – eller stryke – som hovedlitteratur en bok som vedkommende har royalty-inntekter av. Forfatteren kan ikke av den grunn være inhabil til å fremme og begrunne forslag om å få sin egen bok vedtatt som hovedlitteratur. Men vedkommende bør trolig regnes som inhabil til å delta i PMRs avgjørelse, siden den kan få økonomisk betydning for vedkommende. Jeg er tilbøyelig til å vurdere dette annerledes i valgfag der omsetningen og den økonomiske betydning blir liten. Det kan også ha betydning om det reelt sett foreligger konkurrerende alternativer.

Selv om en avgjørelse ikke har økonomisk betydning for den ansatte, kan den ha betydning for vedkommendes faglige meritering og anseelse. Det kan være tilfellet når saken gjelder om artikler og bøker som forfatteren ikke får royalty for, skal vedtas som hovedlitteratur i faget. Jeg antar at dette normalt ikke kan begrunne inhabilitet, men at det kan stille seg annerledes hvis det foreligger en utpreget tvist i fagmiljøet om spørsmålet. Situasjonen kan være den samme når det gjelder å opprette et nytt undervisningsfag.

At en avgjørelse vil eller kan få konsekvenser for vedkommendes arbeidsoppgaver ved fakultetet, kan som en klar hovedregel ikke føre til inhabilitet (så lenge saken ikke henger sammen med forhold knyttet til vedkommende selv). Den som har utviklet et forskningsfelt, må derfor kunne delta i en avgjørelse om å gjøre dette til et undervisningsfag, og den som er ansvarlig for et fag, må kunne delta i en avgjørelse om å endre fagets status fra obligatorisk fag til valgfag eller sløyfe det som valgfag. Sagt på en annen måte: man blir ikke inhabil til å delta i universitetsdemokratiets beslutninger om tjenestetilbudet til studentene av den grunn at det kan få betydning for de tjenester en selv skal yte.

Avslutningsvis i notatet fra 2015 fremhever Backer at man må være særlig oppmerksom på interesser i saken ved behandlingen i PMR:

På den annen side følger det av foranstående – særlig punkt 5 og 6 – at et medlem kan ha interesser i en sak uten at det medfører inhabilitet. Det tilsier en særskilt oppmerksomhet når saken blir behandlet i PMR, både når det gjelder å klarlegge medlemmets interesser, og særlig for å bringe inn aktuelle motstående interesser i vurderingen før PMR treffer sin avgjørelse.

Programrådet for rettsvitenskap drøftet notatet i sak 8 21. april 2015.²⁶ Programrådet oppsummerte saken slik:

I diskusjonen ble det påpekt at dersom forslagsstiller bak forslag til læringskrav og litteratur skal være avskåret fra å delta i avgjørelsen, vil konsekvensen være at de som har det beste faglige grunnlaget, vil være avskåret fra å delta i beslutningen.

²⁶ Protokoll fra møte i Programrådet 21. april 2015, PMR 3/2015 sak 8, <https://www.uio.no/for-ansatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2015/pmr3/protokoll.html>

Notatet fra Inge Lorange Backer blir liggende som et arbeidsnotat for videre arbeid i PMR.

Backers notat ble altså lagt til grunn som arbeidsnotat for PMRs videre arbeid og fikk tilslutning med den påpekningen at «dersom forslagsstiller bak forslag til læringskrav og litteratur skal være avskåret fra å delta i avgjørelsen, vil konsekvensen være at de som har det beste faglige grunnlaget, vil være avskåret fra å delta i beslutningen». Utover denne reservasjonen synes det som PMR la Backers rettsoppfatning til grunn.

De sentrale sidene ved notatet er for første at det legges til grunn at litteraturbeslutninger er avgjørelser som omfattes av forvaltningsloven § 6. Dette problematiseres ikke direkte, men følger implisitt. For det andre legger notatet – på samme måte som ombudet (se kapittel 4.2) – til grunn at et vedtak om å føre litteratur opp som hovedlitteratur, kan gi en økonomisk fordel som kan utgjøre et inhabiliserende særegent forhold. I tillegg peker Backer på at det også helt unntaksvis kan være andre fordeler ved litteraturbeslutninger som kan medføre inhabilitet, for eksempel hvis det foreligger en utpreget tvist i fagmiljøet om spørsmålet. Backer skiller mellom forberedelses- og vedtaksfasen. Han fremhever at forfatteren *ikke* kan være «inhabil til å fremme og begrunne forslag om å få sin egen bok vedtatt som hovedlitteratur» selv om det får økonomiske konsekvenser for forfatteren.

Praksis etter 2015 ser ut til å følge disse rettslige utgangspunktene: Skillet Backer legger til grunn mellom forberedelsesfasen og vedtaksfasen ser ut til å være noenlunde konsekvent lagt til grunn i fakultetet praksis. Selv om du er ansatt, faglærer, ansvarlig faglærer, studieårsansvarlig eller innehar en annen rolle ved fakultetet, kan man «fremme og begrunne forslag» om å få egne eller andres bøker, vedtatt som hovedlitteratur. Men habilitetsreglene er altså oppfattet å stå i veien for at man deltar i den endelige behandlingen av saken i PMR. Backers forslag om å sette sin bok i sivilprosess inn som hovedlitteratur samme år (høsten 2015), nevnt under kapittel 3.3, illustrer praksisen: Han var på samme tid studieårsansvarlig for det aktuelle undervisningsåret, men fratrådte behandlingen i PMR.

Det er flere eksempler i praksis på at denne forståelsen av habilitetsreglene for litteraturbeslutninger er lagt til grunn. Et eksempel gir PMRs behandling av endringer i litteratur i statsforfatningsrett for høsten 2017, sak 3 møte 3 der det habilitetsvurderingen ble gjort eksplisitt og referatført forut for behandlingen av spørsmålet om hovedlitteratur i statsforfatningsrett.²⁷ Saken var vanskelig fordi det var uenigheter internt i fagmiljøet.²⁸

²⁷ Protokoll fra møte i Programrådet 4. april 2017, PMR 3/2017 sak 3, <https://www.uio.no/foransatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2017/pmr3/protokoll.html>

²⁸ Saksfremlegg til møte i Programrådet 4. april 2017, PMR 3/2017 sak 3: https://www.uio.no/foransatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2017/pmr3/vedlegg/sak3_statsforfatningsrett.pdf

Studiedekanen orienterte om at han har vurdert sin habilitet i denne saken i lys av at han deler et redaktørverv sammen med ansvarlig faglærer, han har vurdert seg selv habil og PMRs medlemmer hadde ikke innvendinger til dette. Studieårsansvarlig la til at alle i PMR burde vurdere om man har et særskilt forhold til enten ansvarlig faglærer eller faglærer og vurdere om man er habil, ingen av PMRs medlemmer fant grunn til å trekke seg fra behandlingen av saken.

Studieårsansvarlig orienterte om at forslaget fra ansvarlig faglærer er lagt frem på faglærermøte i statsrett og det er ikke innkommet andre innsigelser på dette forslaget enn det som er levert PMR som alternativ 2.

PMR la vekt på at ansvarlig faglærer er gitt ansvar for litteraturangivelsen. Ansvarlig faglærer har her levert et detaljert, faglig begrunnet forslag som har støtte i faglæregruppen, og PMR fant ikke vektige nok argumenter til å ikke følge ansvarlig faglærers anbefaling. Det ble også understreket at ansvarlig faglærer har et helhetlig ansvar for alle alternative litteraturangivelser.

I saken var det uenighet om hovedlitteratur mellom ansvarlig faglærer (Benedikte M. Høgberg) og en faglærer (Eivind Smith) som begge hadde lærebøker i faget. Det ble derimot ikke problematisert av PMR at disse (ansvarlig faglærer og faglærer) begge forberedte saken og ga to ulike innstillinger til PMR. Behandlingen i PMR viser altså at man var svært oppmerksomme på habilitetsforhold i vedtaksfasen, men altså ikke anså det slik at reglene kom til anvendelse i forberedelsesfasen.

Det har altså vært den vanlige ordningen at studieårsansvarlige, ansvarlige faglærere og andre faglærere har deltatt i prosesser om valg av anbefalt litteratur, selv om disse også er forfattere av aktuell litteratur i faget.

3.3 Når er det innhentet eksterne uttalelser om litteratur i JUS/UiOs praksis?

I JUS/UiOs praksis er det ikke vanlig å innhente eksterne vurderinger av litteratur før PMR treffer beslutninger om anbefalt litteratur. I perioden 2008–2022 er det innhentet ekstern uttalelse i to litteratursaker. Det ene var Filip Truyens uttalelse i 2011 om Geir Woxholts lærebok i selskapsrett.²⁹ Den andre var Jens Edvin Skoghøys uttalelse i 2015 om Inge Lorange Backers lærebok i sivilprosess. Bakgrunnen for innhentingene av disse uttalelsene er ulike, men fellesnevneren synes å være *uenighet innad i fagmiljøet* ved JUS/UiO.

I saken fra 2015 om sivilprosess var bakgrunnen for innhentingene av uttalelsene, ikke først og fremst spørsmålet om habilitet, men flere forhold. Det oppstod en komplisert situasjon fordi studieårsansvarlig (Backer) foreslo egen bok direkte for PMR, der han også satt i egenskap av studieårsansvarlig, og ikke via ansvarlig faglærer (Robberstad) som reglene pekte på som

²⁹ Brev 27. april 2011 fra professor Filip Truyen til professor Marit Halvorsen.

innstillende myndighet. Ansvarlig faglærer Robberstad opponerte mot fremgangsmåten.³⁰ PMR anmodet deretter ansvarlig faglærer (Robberstad) om en vurdering.³¹ Robberstad uttrykte da i sin vurdering at det var svakheter ved Backers (uferdige) manuskript, og påsto også at Backers manuskript synes «inspirert» av hennes lærebok, som da sto sammen med Jo Hovs bok som hovedlitteratur.³² Det var ikke opplagt gode måter for å løse denne situasjonen innad i fagmiljøet, gitt at uenigheten sto mellom ansvarlig faglærer og studieårsansvarlig. PMR valgte å be høyesterettsdommer og professor Jens Edvin Skoghøy om en vurdering av Backers lærebok.³³ Han uttalte følgende:³⁴

Jeg har lest gjennom Inge Lorange Backers lærebok i sivilprosess, og kildehenvisningene i boken ligger etter min mening klart innenfor vanlig, god praksis.

Boken fremstår som en tradisjonell lærebok, men Backer har valgt et selvstendig opplegg

I en lærebok må den rettsdogmatiske fremstillingen nødvendigvis bli sammentrengt, og det blir et vurderingsspørsmål om hvor mange kilder man skal vise til – særlig når det gjelder litteratur. De sentrale sivilprosessuelle emnene er blitt bearbeidet i litteratur og rettspraksis i over 100 år, og mye er etter hvert blitt alminnelig sivilprosessuelt «felleseie», som mange har bidratt til. Det sier seg selv at det innenfor rammen av en lærebok ikke er mulig – og heller ikke ønskelig – å vise til alle relevante kilder, og dette gjelder i særlig grad litteratur. På hvilke punkter det skal vises til annen litteratur, beror på et skjønn, og det valg Backer har gjort, ligger klart innenfor det akseptable.

³⁰ Robberstad, Anne, «Uttalelse til PMR om Backers forslag om egen kommende bok som pensum», notat til PMR, 24. september 2015, https://www.uio.no/for-ansatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2015/pmr7/dokumenter/til-pmr-om-backers-manus_robberstad.pdf. Inntatt i PMR 7/2015 Sak 4 Vedtakssak: Samlesak: Forslag til endringer i litteratur, hjelpemidler, læringsutbytte og fagbeskrivelser for våren 2016, <https://www.uio.no/for-ansatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2015/pmr7/sakskart.html>.

³¹ Protokoll fra møte i Programrådet 13. oktober 2015, PMR 7/2015 sak 4, «Ansvarlig faglærer anmodes om å uttale seg til neste møte om manuskriptet som alternativ hovedlitteratur i faget», <https://www.uio.no/for-ansatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2015/pmr7/protokoll.html>

³² Robberstad, Anne, «Ad hovedlitteratur i sivilprosess for våren 2016», Notat til PMR 30. oktober 2015, <https://www.uio.no/for-ansatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2015/pmr8/dokumenter/sak-8.2.pdf>.

³³ Protokoll fra møte i Programrådet 21. april, PMR 3/2015 sak 8: Forslag til alternativ hovedlitteratur i emnet Sivilprosess, <https://www.uio.no/for-ansatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2015/pmr3/protokoll.html>.

³⁴ Se Skoghøys vurdering, vedlagt som bilag 11 til Jo Hovs klage til Sivilombudet, også gjengitt på nettsiden <https://rettergangsisivilesaker.no/>.

Det er først og fremst gjeldende rett som blir fremstilt i Backers bok, og det at flere fremstillinger av gjeldende rett om et emne inneholder likhetstrekk, burde ikke overraske. Tvert imot ville det være egnet til å forbause om fremstillinger av gjeldende rett om et emne ikke skulle ha likhetstrekk. De sentrale sivilprosessuelle emnene er blitt «foreldet» gjennom generasjoner, og det er ikke mulig for noen forfattere å påberope noen form for «opphavsrett» til sitt bidrag i denne foredlingsprosessen.

Temaet for Skoghøys vurdering ser ikke ut til å ha vært om boken burde oppføres som hovedlitteratur i faget sivilprosess, men om boken oppfylte vanlige krav til kildehenvisninger. Skoghøy ble ikke bedt om å vurdere – og uttalte seg heller ikke om – boken ut fra et faglig-pedagogisk perspektiv var egnet som hovedlitteratur. I saken fra 2011 om Woxholths lærebok i selskapsrett var mandatet for utredningen uttrykt slik:

Oppdraget vil gå ut på å gjennomgå forslag til pensum i selskapsrett og holde det opp mot læringskravet/emnebeskrivelsen, særlig Geir Woxholths lærebok, med sikte på om sistnevnte bør tas ut av pensum (jfr. forslaget fra faglærerne) eller om den fortsatt bør være et alternativt pensum. PMR ønsker et kvalifisert råd som grunnlag for sitt vedtak i saken. Det skal nevnes at vi ønsker å ha mer enn ett alternativ på pensum såfremt det finnes egnede bøker. Det bør også være gode faglige grunner for å ta ut stoff som tidligere er anbefalt, som f.eks. at de er foreldet, at nyere fremstillinger er tilpasset læringskravene el.

Mandatet for denne eksterne vurderingen hadde en noe annen karakter – nemlig om læreboken burde være «pensum» i faget i selskapsrett. Man kan også merke seg at det fremheves at det bør være «gode faglige grunner for å ta ut stoff som tidligere er anbefalt» og at slike grunner kan være at fremstillingen er «foreldet» eller «at nye fremstillinger er tilpasset læringskravene».³⁵ (Som arbeidsgruppen omtaler i kapittel 4.7 så er det siden denne saken ble behandlet i PMR vært en nedtoning av anbefalt litteratur i faget, i dag er det *læringsmålene* undervisningen rettes mot og det er en ambisjon at ordet «pensum» ikke skal brukes om litteraturen.) Truyen vurderte om Woxholts lærebok var «egnet» som innføringslitteratur i selskapsrett.³⁶ Et interessant poeng i Truyens uttalelse er at han peker på flere gode grunner til å sette opp litteratur skrevet av egne ansatte:

Valg av anbefalt litteratur bør i stor grad bero på faglærernes skjønn. Der hvor det er publisert flere fremstillinger, kan det imidlertid med fordel signaliseres til studentene at man kan vurdere alternativer. Studentene bør motiveres til å sammenligne ulike fremstillinger. Det bidrar både til økt forståelse og kritisk tenkning. Dertil er det ikke unaturlig at et fakultet fører opp bøker skrevet av egne

³⁵ Som arbeidsgruppen omtaler i punkt 4.7 så er det siden denne saken ble behandlet i PMR vært en nedtoning av anbefalt litteratur i faget, i dag er det læringsmålene undervisningen rettes mot og det er en ambisjon at ordet «pensum» ikke skal brukes om litteraturen.

³⁶ Brev 27. april 2011 fra professor Filip Truyen til professor Marit Halvorsen.

ansatte dersom det er faglig forsvarlig å ha slike fremstillinger som et alternativ. Det kan bidra til å motivere ansatte til å skrive bøker, hvilket igjen er viktig for et livskraftig fagmiljø.

På bakgrunn av gjennomgangen av beslutninger om litteratur i perioden fra 2008–2022 er det klart at det ikke er en *etablert ordning med innhenting av eksterne uttalelser* i forbindelse med litteraturbeslutninger ved JUS/UiO. Dette har skjedd ved to anledninger. Bakgrunnen for at det i disse tilfellene ble innhentet en ekstern vurdering, var ikke vurderinger av habilitet eller habilitetsinnsigelser, men derimot at det var en sterk intern uenighet i fagmiljøene ved fakultetet. JUS/UiO har verken avklarte kriterier for når eksterne uttalelser bør innhentes eller hva som bør være tema for en eventuell ekstern vurdering. I de to sakene var bakgrunnen for valget om å innhente eksterne vurderinger og mandatet for vurderingene, ulike, men felles i begge sakene var nettopp situasjoner der ansatte ved fakultetet har foreslått egne lærebøker i faget, uten at den siden av saken er problematisert som inhabiliserende, eller av andre grunner i seg selv sett som problematisk. Det er ingen eksempler i praksis på at man har innhentet uttalelser fordi noen har vært inhabile eller påstått inhabile på grunn av eget forfatterskap eller for den del av andre grunner.

I forbindelse med studiereformen i 2010 ble det med utgangspunkt i Stenvik-utvalgets utredning, drøftet om man oftere skulle hente inn fagfellellevurderinger i forbindelse med fastsettelse av litteraturlister. I den forbindelse fattet PMR følgende vedtak:³⁷

Vurdering av fagfeller fra andre institusjoner av all litteratur som foreslås som hovedlitteratur vil være tidkrevende og kostbart. Det er ikke å forvente at fagfeller vil uttale seg om litteratur uten vederlag, og med den arbeidsbyrde som er vanlig for fagfeller, vil fristen måtte bli meget romslige. PMR mener det er tilstrekkelig at hovedlitteratur som skal foreslås, er vurdert av ansvarlig faglærer i samråd med de andre faglærerne. Hvis det ikke er flere faglærere, skal ansvarlig faglærer rådføre seg med andre som har undervisnings- eller forskningskompetanse i faget. Når det gjelder forslag om nye læremidler som er skrevet av ansvarlig faglærer, skal det vurderes av de øvrige faglærere eller av andre som har undervisnings- eller forskningskompetanse i faget. Forslag om hovedlitteratur skal nevne hvem som er tatt med på råd. PMR anbefaler videre at enkle retningslinjer legges til grunn for forslaget, nemlig å sikre at det tar tilbørlig hensyn til alternative faglige synspunkter, og at alternativ litteratur der slik foreligger inkluderes.

Det er verd å merke seg at selv om PMR ikke vurderer eksterne fagfellellevurderinger som en aktuell mulighet, er PMR tydelige på at blant annet forslag om hovedlitteratur skal nevne hvem

³⁷ Dekani vedtak av 8. november 2010, referert til i notat til møte i PMR 10 januar 2012, https://www.uio.no/for-ansatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2012/pmr1/dokumenter/Sak4_1.pdf .

som er tatt med på råd.³⁸ (Dette er ikke fulgt opp i praksis, og arbeidsgruppen foreslår at praksis på dette punktet skjerpes i tråd med det siterte vedtaket fra PMR, se nærmere kapittel 5.9.) PMR har også i flere sammenhenger fremhevet viktigheten av at «ulike perspektiver skal være representert i anbefalt litteratur».³⁹ Som arbeidsgruppen skal vende tilbake til i kapittel 5, er det god grunn til å forsterke mekanismene som skal sikre at ulike perspektiver ivaretas i utvalget av litteratur og at litteratur verken inkluderes eller utelukkes av ikke-faglige grunner.

3.4 Hvor mange alternativer er studentene presentert for i JUS/UiOs praksis?

Arbeidsgruppen har gjennomgått litteraturlistene ved fakultetet per 1. januar 2023 for å klargjøre hvor vanlig det er at det er oppført flere alternativer som innføringslitteratur og hovedlitteratur. Gjennomgangen viser at det varierer mellom obligatoriske fagområder på jussen hvor mange alternativer det er gitt. Det er gitt 1 alternativ på 12 fagområder, 2 alternativer på 7 fagområder, 3 alternativer på 6 fagområder og 4 alternativer på ett fagområde.

Tabell 1 Oversikt over antall anbefalte alternativer som hovedlitteratur ved JUS/UiO

1	1111 Rettskilder til fots 1211 Familierett og arverett 2111 Internasjonale menneskerettigheter 2211 Velferdsrett og miljørett 3112 Obligasjonsrett II 3220 Rettshistorie 4211 Strafferett spesiell og straffeprosess 4111 Metode og etikk.	Totalt: 12 fagområder
2	1111 Avtalerett og kjøpsrett 1211 Juridisk metodelære 2111 Statsforfatningsrett 2211 Forvaltningsrett 3213 Selskapsrett 4211 Strafferett – alminnelig	Totalt 7 fagområder
3	1111 Erstatningsrett 1211 Fast eiendoms rettsforhold	

³⁸ Dette er ikke fulgt opp i praksis, og arbeidsgruppen foreslår at praksis på dette punktet skjerpes i tråd med det siterte vedtaket fra PMR, se nærmere kapittel 5.9.

³⁹ Slik det ble fremhevet av PMR 29. mars 2011 i sak 3 punkt 3 var et hensyn «bak krav om at det skal være innføring og tillegg hos alle (eller begrunnelse for fravær) er at ulike perspektiver skal være representert i anbefalt litteratur».

	2111 Folkerett 3112 Avtalerett 3112 Obligasjonsrett I (kontraktsrett) 4211 Sivilprosess	Totalt 6 fagområder
4	3213 Dynamisk formuerett	Totalt 1 fagområde

Oversikten viser altså at det er en liten overvekt av fagområder der det er gitt to eller flere alternativer. Arbeidsgruppen merker seg likevel at det i mange fag bare er oppført ett alternativ. På flere av disse fagområdene er det trolig mulig å anbefale flere alternativer for hovedlitteratur. Arbeidsgruppen drøfter betydningen av at fakultetet gir ulike alternativer som hovedlitteratur i kapittel 5.6.

3.5 Hva er praksis ved andre sammenlignbare læresteder?

Arbeidsgruppen har sammenlignet praksis ved JUS/UiO med andre læresteder for å se om prosedyrene og praksis for å velge ut litteratur ved JUS/UiO skiller seg ut. Arbeidsgruppen vurderte det som hensiktsmessig å innhente informasjon fra juridiske læresteder i Norge, og i tillegg innhente informasjon fra to juridiske læresteder i andre skandinaviske land.⁴⁰ Med dette utgangspunktet har arbeidsgruppen innhentet opplysninger fra de juridiske fakultetene i Bergen, Tromsø, Aarhus, København og Stockholm og fra bachelorutdanningene i rettsvitenskap ved handelshøyskolene i Universitetet i Stavanger, Universitetet i Sør-Øst-Norge (USN) og Universitetet i Agder (UiA). Praksisen ved disse lærestedene er det mer utførlig redegjort for i vedlegg II.

Arbeidsgruppens hovedinntrykk er at det stort sett er en ganske lik praksis ved de nevnte lærestedene. Riktignok varierer det hvordan undervisningsarbeidet er organisert, og hvilke benevnelser som brukes på organer, personer og funksjoner. Fellesnevnerne er uansett at det er gitt et stort handlingsrom til faglærere ved fakultetene i å velge ut litteratur egnet for å nå krav til læringsutbytte og som grunnlag for undervisning. Det er ikke gitt særskilte regler om habilitet ved utvelgelse av litteratur eller prosedyrer for å håndtere habilitetsspørsmål, og generelle habilitetsregler er heller ikke vurdert å begrense muligheten for faglærere til å foreslå egen litteratur. Ved flere av lærestedene fremheves det som ønskelig at faglærerne utvikler litteratur til bruk som innføringslitteratur eller hovedlitteratur i faget. Dette kan gjelde fag som ikke tilbys ved andre læresteder eller som ikke har samme krav til læringsutbytte andre steder, slik at det ikke finnes tilgjengelig litteratur som er tjenlig for å oppnå læringsutbytte, men det kan også gjelde fag som tilbys ved alle læresteder som tilbyr mastergrad i rettsvitenskap. Synspunktet

⁴⁰ Se nærmere vedlegg 1.

om at utvikling av læremidler ved eget lærested er viktig for et livskraftig fagmiljø kan i så måte synes å ha nokså bred oppslutning i praksis.

Det er ingen av lærestedene som har særskilte ordninger for innhenting av eksterne uttalelser i situasjoner, der det er aktuelt å anbefale bøker skrevet av fakultetets ansatte som litteratur, i form av innføringslitteratur, hovedlitteratur, tilleggslitteratur, eller tilsvarende benevnelser.

Er det vesentlige forskjeller mellom JUS/UiO og de andre lærestedene? Det kan være at det er en mer presserende problemstilling ved JUS/UiO enn ved flere andre læresteder at fakultetets egne ansatte har skrevet aktuelle fremstillinger, og at det påvirker hva vi kan slutte fra sammenligningen. Ved JUS/UiO er situasjonen at det i samtlige obligatoriske emner på masterstudiet i rettsvitenskap er litteratur skrevet av ansatte ved fakultetet som er oppført som hovedlitteratur. I flere fag ved JUS/UiO har ansatte ved fakultetet dessuten utviklet konkurrerende læremidler. I disse henseende skiller nok JUS/UiO seg fra de andre lærestedene i Norge. Likefullt er det på langt nær uvanlig i Bergen og Tromsø at litteratur skrevet av ansatte er aktuelle som anbefalt litteratur. Det treffes regelmessig beslutninger om anbefalt litteratur også ved disse lærestedene, der litteraturen er foreslått av forfatterne selv, eller forfatterne på annet vis har vært med på å tilrettelegge grunnlaget for beslutningene.

På bakgrunn av det innhentede materialet vurderer arbeidsgruppen det slik at prosedyrene og praksis ved JUS/UiO i hovedtrekk tilsvarende praksis ved de andre juridiske lærestedene i Norge og lærestedene i Aarhus, København og Stockholm.

3.6 Oppsummering

Den vanlige ordningen ved UiO er at studieårsansvarlige, ansvarlige faglærere og andre faglærere deltar i prosesser om valg av anbefalt litteratur, selv om disse også er forfattere av aktuell litteratur i faget. Det sondres imidlertid mellom forberedelses- og vedtaksfase slik at forfattere må fratre i vedtaksfasen om litteratur i PMR. Arbeidsgruppen konstaterer at praksis ved JUS/UiO ikke synes å være vesentlig annerledes enn ved andre læresteder, men at JUS/UiO skiller seg ut med en svært høy produksjon av faglitteratur og at dette kan gi interne konflikter i valg av litteratur. I to tilfeller med konflikt i fagmiljøet har det vært innhentet ekstern uttalelse om anbefalt litteratur i forberedelsesfasen, men dette er ikke noen fast ordning.

4 I hvilke situasjoner kan det oppstå inhabilitet ved litteraturbeslutninger?

4.1 Innledning

Forvaltningsloven § 6 slår fast at en «offentlig tjenestemann er ugild til å tilrettelegge grunnlaget for en avgjørelse eller til å treffe avgjørelse i en forvaltningssak», dersom det foreligger inhabilitet etter § 6 første eller annet ledd. I JUS/UiOs praksis så vel som i ombudets uttalelse, er det lagt til grunn at ansatte ved fakultetet er omfattet av bestemmelsen, og at en

beslutning om litteratur er en «avgjørelse i en forvaltningssak» som ikke er et enkeltvedtak. Arbeidsgruppen ser ikke noen grunn til å problematisere disse utgangspunktene. For ordens skyld gjør arbeidsgruppen oppmerksom på at en lærebokforfatter ikke er å anse som part i saker om litteratur; det er dermed ingen av inhabilitetsgrunnene i § 6 første ledd som er aktuelle. Arbeidsgruppen gjør også oppmerksom på at litteraturbeslutninger ligger klart *utenfor* kjernen av det som habilitetsreglene primært sikter mot, nemlig «forvaltningsbeslutninger som på et eller annet vis binder myndighetene eller gir private rettigheter eller plikter».⁴¹ Beslutninger om å anbefale litteratur etablerer ikke rettigheter, men kan gi avledede fordeler for forfatterne.

Sivilombudet fant som innledningsvis nevnt, at en faglærer (Robberstad) var inhabil da hun var med på å «tilrettelegge grunnlaget» for den etterfølgende avgjørelsen i PMR om ikke å sette inn Jo Hovs bok som hovedlitteratur i det obligatoriske fagområdet sivilprosess på JUS4211. Hennes tilrettelegging besto blant annet i at hun hadde uttalt seg om Hovs bok i kraft av sin funksjon som faglærer.

Sivilombudet tok utgangspunkt i spørsmålet om det forelå «særegne forhold» som var «egnet til å svekke tilliten» til Robberstads upartiskhet, jf. forvaltningsloven § 6 annet ledd. Med «særegne» forhold mener Sivilombudet omstendigheter som er spesielle for den som skal tilrettelegge grunnlaget for avgjørelsen, og som ikke gjelder mer generelt for en videre krets av personer. De aktuelle omstendighetene vil medføre inhabilitet «hvis de er av en slik karakter at de utad og mer allment kan svekke tilliten til at tjenestepersonen vil behandle saken på en nøytral måte». Ombudet peker på at bestemmelsen legger opp til en bred og skjønnsmessig vurdering av vedkommende tjenstepersons tilknytning til saken, og eventuelle flere tilknytningspunkter må vurderes samlet. I vurderingen skal det i henhold til annet ledd legges vekt på om avgjørelsen i saken kan innebære «særlig fordel, tap eller ulempe» for vedkommende. Sivilombudet peker på at forvaltningslovens habilitetskrav er oppsummert slik i Rt. 1996 s. 9:

Habilitetsreglene i forvaltningsloven skal sikre korrekte avgjørelser, opprettholde tilliten til dem som fatter avgjørelsene og beskytte beslutningstakere mot at det sås tvil om deres troverdighet.

Disse hensynene er ifølge Sivilombudet retningsgivende for den nærmere anvendelsen av habilitetsstandarder.

Bakgrunnen for at Sivilombudet anså Robberstad som inhabil, var at hun selv var forfatter av en lærebok som var oppført som hovedlitteratur i faget. Ombudet la vekt på at bøkene var konkurrenter i samme markedssegment og pekte på at

⁴¹ Frihagen, Inhabilitet, s. 81.

UiOs formelle anbefaling av en lærebok som hovedlitteratur i et fag, må anses å gi et klart fortrinn i dette markedssegmentet. Ombudet legger til grunn at studentene i stor grad bruker anbefalt hovedlitteratur i fagene de studerer, fremfor lærebøker som ikke er anbefalt hovedlitteratur.

Særlig i et sentralt obligatorisk fag som sivilprosess vil JUS/UiOs anbefaling ha en positiv effekt for omsetningen. Ombudet mente at avgjørelsen Robberstad tilrettela grunnlaget for hadde vesentlig betydning for konkurranseforholdet, noe som måtte anses å ha helt nærliggende økonomiske konsekvenser.⁴²

Sivilombudet peker i uttalelsen i tillegg på flere særskilte forhold ved den konkrete saken. Sivilombudet peker blant annet på at den aktuelle saken har en lengre forhistorie:

B og klageren har lenge hatt konkurrerende fremstillinger i faget sivilprosess. Den tidligere utgaven av klagerens bok ble fjernet som anbefalt hovedlitteratur i 2018, etter forslag fra professor B, som da var ansvarlig faglærer. På dette tidspunktet hadde hun nylig utgitt en ny utgave av sin egen lærebok, som var anbefalt hovedlitteratur i det samme faget som klagerens bok. På samme måte som her, innebar avgjørelsen en klar konkurransefordel for Bs bok. Ombudet tar ikke stilling til saken fra 2018, men bemerker at den tidligere behandlingen i noen grad er egnet til å svekke tilliten til en nøytral behandling i denne saken.

Sivilombudet anerkjenner på den andre siden de spesielle hensynene som gjør seg gjeldende på dette området, og uttaler: «Ombudet har forståelsen for at det innenfor høyere utdanning og forskning kan oppstå et spenningsforhold mellom habilitetskrav og kompetansebehov [...]» Ombudet peker på at høring av «vitenskapelig ansatte med særskilt kompetanse i aktuelle spørsmål om litteraturanbefalinger, er helt sentralt for å sikre faglig kvalitet og forankring». Sivilombudet understreker også at det skal en del til for før det anses å foreligge «særegne forhold» i denne type saker, med henvisning til behovet for kompetent faglig vurdering og ivaretagelse av akademisk ytringsfrihet. (Arbeidsgruppen utdyper disse hensynene nedenfor i kapittel 4.2.1 og 4.2.2).

I den samlede vurderingen la Sivilombudet avgjørende vekt på at det forelå et «direkte konkurranseforhold i et avgrenset markedssegment, der utfallet av forvaltningssaken hadde vesentlig betydning for konkurransesituasjonen». Men det er altså flere momenter i ombudets uttalelse som nyanserer dette utsagnet, og som har betydning for den samlede vurdering av hva som er et særegent forhold. I det følgende vil arbeidsgruppen gå nærmere inn på hvilke

⁴² Arbeidsgruppen påpeker for ordens skyld at ombudet ikke drøfter kategoriene «innføringslitteratur» og «tillegglitteratur». For «innføringslitteratur» gjør mange av de samme hensynene seg gjeldende som for hovedlitteratur, men for kategorien «tillegglitteratur» er det etter arbeidsgruppens oppfatning ikke tenkelig at en plassering på listen overhodet skulle aktualisere habilitetsreglene.

momenter som er relevante for å vurdere hva som er «særegne forhold som er egnet til å svekke tilliten til» faglæreres upartiskhet i saker om litteratur.

4.2 Hva utgjør et «særegent forhold» i spørsmål om litteraturvalg?

Arbeidsgruppen er enig med Sivilombudet i at det er «helt sentralt» at «vitenskapelig ansatte med særskilt kompetanse i aktuelle spørsmål om litteraturanbefalinger» deltar i utvelgelsen av litteratur. Arbeidsgruppen er også enig med ombudet i at det «skal svært mye til for at faglige ytringer, samt faglige motsetningsforhold og uenighet, i seg selv medfører inhabilitet». Arbeidsgruppen ser det hensiktsmessig å redegjøre noe mer for den universitets- og fagpolitiske ramme rundt litteraturbeslutninger og hva som er normalordningen for litteraturutvelgelse på dette samfunnsområdet.

4.2.1 Universitets- og fagpolitisk ramme for litteraturbeslutninger

Som beskrevet i kapittel 2 ovenfor, bygger den tradisjonelle ordningen for beslutninger om litteratur på en særegen universitets- og fagpolitisk ramme. Universitets- og høyskoleloven setter en overordnet ramme for litteraturbeslutninger og prosessen frem til beslutningene. Det følger blant annet av uhl. § 1-5 nr. 3 at universiteter og høyskoler ikke kan «gis pålegg eller instruksjoner om a) læreinnholdet i undervisningen og innholdet i forskningen eller i det kunstneriske og faglige utviklingsarbeidet» og av nr. 4 at den «som gir undervisning ved institusjon under denne lov har et selvstendig faglig ansvar for innhold og opplegg av denne innenfor de rammer som institusjonen fastsetter eller som følger av lov eller i medhold av lov». Disse utgangspunktene understreker fagmiljøene og den enkelte faglig ansatte sitt selvstendige ansvar for innholdet i undervisningen. Dette ansvaret kan vanskelig ivaretas fullt ut om fagpersoner som har utviklet lærebøker i faget, må avstå fra å delta i utvelgelsesprosessen.

Et grunnleggende mål i universitetsmiljøet er gode rammer for faglige kritikk og faglige diskusjoner. Den faglige kritikken og de faglige diskusjonene vil bli svekket dersom sentrale faglærere ikke kan delta i diskusjonen og prosessen rundt utvelgelse av litteratur, fordi de er inhabile eller påstås inhabile. Det kan også dreie diskusjoner som burde være faglige, over mot spørsmål om habilitet eller andre sider ved saksbehandlingen. Det står i klar kontrast mot den grunnleggende tilnærmingen til fagkritikk ellers i sektoren, nemlig at man selv må kunne fremme sine egne synspunkter, også slik de er uttrykt i lærebøker, og vurdere kritisk andres lærebøker, og samtidig tåle at egne synspunkter og lærebøker, utsettes for kritikk.

Undervisningen ved lærestedene skal være *forskningsbasert*, jf. universitets- og høyskoleloven § 1-3 a. Det innebærer blant annet undervisningsansvaret i stor utstrekning skal ligge på ansatte i forskerstillinger. Underviserne har både *undervisningsfrihet* og *undervisningsplikt*. Dette innebærer blant annet «selvstendig faglig ansvar for innhold og opplegg av undervisningen», jf. universitets- og høyskoleloven § 1-5.

4.2.2 Normalordningen for beslutninger og utvalg av litteratur

Det er en del av arbeidsoppgavene til faglig ansatte ved fakultetene å skrive litteratur, og denne litteraturen inngår som del av fakultetenes kjernevirksomhet. Det ligger tilsynelatende i ordningen selv at de ansatte kan ha interesser i saken, i form av at de selv har skrevet lærebøker som er aktuelle som hovedlitteratur i faget. Røssvoll beskriver den særlige forvaltningsordningen ved universitetene slik:⁴³

Kjernen blir uansett en tolkning av inhabilitetsreglene innenfor rammen av en fastsatt organisasjonsmodell for bestemte beslutninger. Naturligvis må det først tas stilling til om organiseringen i utgangspunktet er forsvarlig, men såfremt den er saklig begrunnet utifra en vektning av de relevante hensyn, vil dette danne rammen for inhabilitetsvurderingen. Hvis organiseringen legger opp til at den emneansvarlige får innflytelse på læreboksmarkedet, så må man anerkjenne at dette ikke kan utgjøre et «særlig» forhold, fordi organiseringen legger opp til at alle i samme rolle vil ha denne innflytelsen. Først der man klart beveger seg utenfor den organisatoriske rammen, bør inhabilitetsreglene komme inn.

Arbeidsgruppen kan et stykke på vei slutte seg til denne vurderingen. Det er her tale om en normalordning – det er vanlig at beslutninger forberedes av fagpersoner som kan ha en interesse i at egen lærebok blir valgt ut som hovedlitteratur. Systemet legger opp til at denne type situasjoner regelmessig vil oppstå for faglærere som tar et aktivt ansvar for å sikre læringsutbyttet i faget gjennom et tilrettelagt litteraturgrunnlag.

Et annet utgangspunkt for vurderingen er at det er rom for «å legge en viss vekt på om det er tale om et saksområde og en type interesser som gjør at det er ønskelig med et særlig strengt eller et mindre strengt inhabilitetskrav».⁴⁴ Det er arbeidsgruppens syn at saksområdet og interessene som gjør seg gjeldende taler for et mindre strengt inhabilitetskrav.

4.2.3 Eventuelle inhabilitetsgrunner er åpne og godt kjent i fagmiljøet

Et moment som har vesentlig betydning for vurderingen av hva som utgjør et særegent forhold, og som godt illustrerer at dette er vanlige situasjoner som oppstår ved denne prosessformen, er at inhabilitetsgrunnene ikke er skjulte – de faktiske forholdene som i tilfelle skulle gi opphav til inhabilitet, er helt åpne og vel kjent utad så vel som innad i fagmiljøet. Hvem som er forfatteren av en bok, hvilke bøker som er angitt som innføringslitteratur og hovedlitteratur, og hvem som er ansvarlige for undervisningen, er svært synlig, og allment kjent i miljøet. Siden litteraturen må fylle krav til læringsutbytte som er vedtatt for faget, har forfatteren også begrenset handlingsrom til å forfølge interesser som ikke sammenfaller med den overordnede

⁴³ Tarjei Røssvoll, «Etter mitt syn går Sivilombudet alt for langt», 13. mai 2022, Rett24, <https://rett24.no/articles/etter-mitt-syn-gar-sivilombudet-alt-for-langt>.

⁴⁴ Frihagen, Inhabilitet, s. 198.

studieplanens rammer. I en slik situasjon vil mekanismer utover habilitetsreglene bidra til kritisk etterprøving av beslutninger om litteratur. Det er vanskelig å fremme personlige særinteresser i en slik prosess. I ulike sammenhenger vil man blant annet kunne bli avkrevet en faglig begrunnelse eller stå til rette ved mistanke om at man har fremmet egne interesser. Det er særlig for saker der inhabilitetsgrunnene er skjulte, at habilitetsreglene spiller en særlig viktig rolle. I en utredning om habilitet til Norges kulturråd beskrev Eivind Smith det slik:⁴⁵

Om forhold som ligger som ligger «på bordet», vil det ikke så lett oppstå mistanker om skjulte motiver eller favorisering. Dette betyr at åpenhet på mange måter er det mest grunnleggende kravet i saker om mulig inhabilitet. Et viktig virkemiddel i arbeidet for å motvirke mistanker og mistillit er derfor å etablere et styringssystem som er egnet til å sørge for at flest mulig av de forhold som kan utløse inhabilitet, kommer frem og blir behandlet på en forsvarlig måte.

Det er altså tale om en normalordning, der det sentrale er å sikre at faglige hensyn ivaretas og beslutninger forankres i fagmiljøer, og at mulige kryssende interesser er åpne og kjente i fagmiljøet så vel som utad. Samlet sett tilsier dette etter arbeidsgruppens vurdering at det skal en hel del til før interesser utløst av et forfatterskap kan utgjøre et inhabiliserende særegent forhold.

4.2.4 Er det behov for rutinemessig innhenting av eksterne fagfellevurderinger?

Habilitetsreglene hviler altså på en avveining mellom ulike hensyn. Dersom det finnes alternative måter å behandle saker om litteratur på som varetar aktuelle hensyn på en god måte, så er det større grunn til å praktisere en streng forståelse av habilitetsreglene. Derimot, dersom det er praktiske vanskeligheter ved å praktisere en streng habilitetsregel, kan man et stykke på vei ta hensyn til det, når man utleder hva terskelen for et særegent forhold skal være. Sivilombudet drøftet i liten grad hvilke praktiske vanskeligheter en alternativ saksbehandlingsmåte ville utløse, men slo fast at: «Når det gjelder de praktiske vanskelighetene som kan oppstå ved inhabilitet som følge av økonomiske konkurranseforhold, viser ombudet til at det i tidligere saker har blitt innhentet uttalelser fra eksterne fagpersoner». Etter arbeidsgruppens vurdering er det viktig å drøfte nærmere om det ville vært hensiktsmessig med en ordning der faglærere som er forfattere, ikke deltar i å tilrettelegge beslutninger om litteratur, men at man i stedet innhenter eksterne faglige vurderinger.

Et viktig bakteppe for denne vurderingen er at det på samtlige studieårsemner på JUS/UiO er hovedlitteratur skrevet av interne fagpersoner (se vedlegg 3). Dersom man inkluderer semiobligatoriske emner i utvalget, finner vi at hovedlitteratur er skrevet av interne fagpersoner

⁴⁵ Smith, Eivind, *Inhabil eller inkompetent? Om kravene til habilitet i Norges kulturråd*, Norges kulturråd, notat nr. 39/2000, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2016031648125, s. 27.

i 12 av 13 fag (92.3%). Det eneste unntaket er JUS 4122 Retts sosiologi.⁴⁶ Det vil altså si at det på stort sett alle emner på JUS/UiO MiR er slik at det i prosessen frem mot utvalg til litteraturlister vil delta fagpersoner som også er forfattere av læremidler. Dersom inhabilitetsreglene skulle forstås slik at alle faglærere som er med på å tilrettelegge grunnlaget for avgjørelsen er inhabile dersom de er forfattere av aktuelle lærebøker, så vil innhenting av eksterne fagfelle vurderinger trolig bli en vanlig prosedyre i litteratursaker.

Arbeidsgruppen minner først om at habilitetsproblemstillinger ikke tidligere har begrunnet at man har innhentet eksterne vurderinger. Bakgrunnen for at JUS/UiO innhentet eksterne vurderinger som grunnlag for litteraturbeslutning i to saker i perioden 2008–2022 var som det er redegjort for i kapittel 3.3, uenighet i fagmiljøet. Arbeidsgruppen ser flere utfordringer med å bygge litteraturbeslutninger på eksterne vurderinger som en vanlig ordning i tilfeller der faglærere har aktuelle lærebøker i faget. For det første innebærer en slik praksis en vesentlig omlegging av normalordningen for undervisningsforvaltningen ved JUS/UiO og andre læresteder. For det andre er det vanskelig å forene en slik praksis med den universitets- og fagpolitiske rammen rundt litteraturbeslutninger som det er redegjort for i kapittel 4.2.1. For det tredje er det hensiktsmessig at vurderingene av litteraturen tar utgangspunkt i emnebeskrivelsen, kunnskaps-, ferdighets- og kompetansemålene, undervisningssituasjonen, eksamensoppgavene og sensuren, som et fagmiljø og en ansvarlig faglærer er ansvarlig for og vil ha best oversikt over. For det fjerde vil det være administrativt og økonomisk krevende å innhente eksterne uttalelser på regulær basis. Å ha oversikt over og å vurdere lærebøker, krever særskilt faglig kunnskap og er arbeidskrevende. Det kan bli vanskelig å rekruttere eksterne fagfeller og det vil også innebære nye kostnader for fakultetet. For det femte vil ikke en praksis med eksterne vurderinger løse alle habilitetsproblemstillinger. De mest kompetente bedømmerne kan, særlig grunnet den begrensede størrelsen av noen fagmiljø, selv ha interesser i saken, eller relasjoner til noen med interesser i saken, som igjen kan utløse spørsmål om habilitet.⁴⁷ Selve praksisen med gjentatte eksterne vurderinger av litteratur, kan i seg selv gi opphav til nye problemstillinger, også habilitetsproblemstillinger. Blant annet kan det oppstå uheldige gjensidige vurderingsmønstre som skaper nye habilitetsproblemstillinger, f.eks. at faglig ansatte i Bergen vurderer litteratur i Oslo, som igjen vurderer litteratur i Bergen. For det sjette er det heller ikke opplagt hvem som skal ta *initiativet* til slike eksterne vurderinger. Fagmiljøet ved JUS/UiO har en stadig plikt til å vurdere kvaliteten på hovedlitteraturen i faget – det innebærer blant annet å vurdere om bøkene er utdaterte, samt vurdere nye utgaver og nye

⁴⁶ Denne oversikten gjelder bare kategorien «hovedlitteratur». Dersom man inkluderer «innføringslitteratur» så er det enda flere interne forfattere, også på JUS 4122 Retts sosiologi.

⁴⁷ Faglitteratursaken fra 2015 der det ble innhentet en uttalelse fra Jens Edvin Skoghøy illustrerer poenget. Skoghøy har selv skrevet litteratur som kunne vært aktuell som hovedlitteratur.

utgivelser. Det kan være vanskelig å avgjøre hvem som skal utpeke den som skal vurdere, da også dette krever betydelig faglig innsikt

Samlet sett er det etter arbeidsgruppens vurdering vanskelig å se at en *rutinemessig ordning* med innhenting av uttalelser fra eksterne fagpersoner er ønskelig eller gjennomførbart. Slike uttalelser – om de skal innhentes – bør forbeholdes særskilte situasjoner, og først og fremst der det er uenighet i faglærergruppen eller i fagmiljøet ved fakultetet. Arbeidsgruppen vurderer det slik at tiltakene beskrevet i kapittel 5, blant annet for å styrke prosessen rundt utvelgelse av litteratur og periodevise fagfellevurderinger av litteraturlister, i tilstrekkelig grad vil sikre at listene utformes med grunnlag i faglige og ikke andre vurderinger.

4.2.5 Den økonomiske fordelene ved at en bok plasseres på en liste

Avslutningsvis vil arbeidsgruppen kommentere hvilken økonomisk fordel det kan utgjøre at en lærebok er anbefalt som tillegglitteratur eller hovedlitteratur. Sivilombudet vektlegger den «den økonomiske fordelene» ved at en bok blir anbefalt i vurderingen av hva som er et «særegent forhold» i forvaltningsloven § 6 annet ledd.

I uttalelsen legger ombudet vekt på at det er tale om lærebøker i «samme fagområde», at bøkene er «direkte konkurrenter» i et «helt spesifikt undersegment i dette markedet» og at det er tale om lærebøker i «sentrale og obligatoriske emner». Om konkurransesituasjonen uttaler ombudet at «innføringen av en tredje lærebok som anbefalt hovedlitteratur, vil da ha klar innvirkning på konkurranseforholdet og det relative markedsfortrinnet til de to bøkene som allerede var anbefalt». Sivilombudet begrenser sin vurdering av hvilken økonomisk fordel det kan utgjøre at en bok anbefales som hovedlitteratur, til den innvirkning anbefalingen har på jusstudentene ved UiOs kjøp av lærebøker i lærebokmarkedet.

For ordens skyld nevner vi at det kan tenkes mer avledede mulige økonomiske fordeler av at JUS/UiO anbefaler bøker. Ombudet omtaler ikke hvilken betydning det har for vurderingen av habilitet at posisjonen i det *generelle markedet for juridisk litteratur* kan tenkes styrket av at en bok anbefales som hovedlitteratur ved JUS/UiO. Innenfor fag som sivilprosess og forvaltningsrett kan man tenke seg at fakultetets anbefalinger, i tillegg til den styrkede markedsposisjonen for studenter ved JUS/UiO, kan ha en viss økonomisk betydning fordi slike anbefalinger kan styrke markedsposisjonen til bøkene i et stort generelt marked av praktiserende jurister. Denne økonomiske betydningen kan nok være like viktig som betydningen av at jusstudentene velger disse bøkene. Ombudet omtaler heller ikke hvilken betydning anbefalinger om litteratur ved JUS/UiO kan ha for andre læresteders anbefalinger. Den mest direkte påvirkningen kan tenkes for læresteder som bygger på eller kopierer JUS/UiOs modell for profesjonsstudiet i rettsvitenskap. Det gjelder f.eks. BA-utdanningen ved USN, der de tre første årene har identiske fagangivelser og læringskrav med JUS/UIO. Man

kunne tenke seg at disse lærestedene la til grunn samme litteratur, og det ser ut til å gjelde et stykke på vei, bortsett fra at studentene ved USN er gitt færre valgmuligheter.

Det er verdt å merke seg at det er krevende å skape gode nok insentiver til produksjon av læremidler. Det er i flere sammenhenger uttrykt en forventning til universitetsansatte om at de skal videreutvikle faget sitt, herunder å bidra til utviklingen av litteratur. I vår undersøkelse av hvordan litteratur i faget fastsettes ved andre læresteder, ble det fremhevet f.eks. av Juridisk fakultet i Aarhus at det er en fordel at litteraturen skrives av interne faglærere. Ved juridisk fakultet i Stockholm ble det også fremhevet at de oppmuntres til at litteraturen skrives av interne faglærere. Fra mange hold fremheves det at vi står overfor store utfordringer med utdaterte lærebøker og manglende vilje til å skrive ny litteratur. I en rapport fra 2022 hevdes det at:⁴⁸

På mastergrad synes det som at tiden for de store lærebøkene er over. En sentral årsak er at det ikke finnes relevante bøker. I tillegg er undervisningen enda mer forskningsbasert enn på bachelor, noe som gjør artikler enda mer relevante. Samtidig finnes det et ønske om bøker også på masternivå. ...

Nettbaserte tidsskrifter og artikkelbaser brukes bredt, som Lovdata, Universitetsforlagets plattform Juridika, Gyldendals Rettsdata og Karnov innen juss. Andre nettressurser, som film og flermedialt materiale, fremstår som supplementer til pensum. Videoforelesninger, simuleringsspill og oppgaver brukes som tilleggsmateriale, og noen benytter omvendt undervisning (flipped classroom) som arbeidsform.

Her er det altså pekt på forhold som tyder på at det ikke nødvendigvis er slik at markedet for lærebøker er stort og at det i seg selv er egnet til å motivere lærebokforfattere. I undersøkelsen beskrives det også hvordan det kan være forskjell mellom omgivelsenes antakelser om fordelene ved å skrive lærebøker og realiteten:

Når akademikere tar initiativet til en fagbok eller lærebok, blir de utfordret av forlagene til å vurdere markedspotensialet.

«Vi ber dem fylle ut et beslutningsskjema, der de bla. må skrive hvem som er målgruppa og hvilke emner boka skal dekke. Da må forfatteren gjøre en grundig jobb med å kartlegge hull og muligheter i ulike emner. Det er vanlig at forfattere vil skrive bok om sin forskning, men det betyr ikke at den er relevant for mange! Vi vil gi ut bøker som er relevant for mange og kan funke på mange utdanninger. Bøker må skreddersys behov i utdanningene. Det er det mange forfattere som ikke skjønner.»

⁴⁸ «Fastsetting av pensum i høyere utdanning, En kvalitativ undersøkelse». Kopinor, 2022, [https://khrono.no/files/2022/04/26/210422_Opinion_Kopinor_rapport%20%E2%80%93%20Ti%20Kopinor%20\(1\)%20\(1\).pdf](https://khrono.no/files/2022/04/26/210422_Opinion_Kopinor_rapport%20%E2%80%93%20Ti%20Kopinor%20(1)%20(1).pdf).

Forlagene bekrefter forfatternes utsagn om at de sjelden tjener penger på å skrive lærebøker, men at omgivelsene tror de gjør det.

«Forfatterne tjener ikke all verdens på sin royalti. Så de gjør det ikke for pengene, men fordi de brenner for faget og ønsker å bidra (...) En av våre forfattere begynte å skrive en bok, og byttet lærested underveis. Han prøvde å få boka inn på sitt emne, men det ble sur stemning. Mange trodde han gjorde det for økonomisk vinning. At han skulle bli rik. Men det er virkelig ikke tilfelle! Vi har en stor, tykk og kostbar bok i porteføljen. Første utgave kom på 90-tallet og er nå ute i 4. utgave. Den selger 1000 bøker i året, så den forfatteren får en grei inntekt år etter år. Men de færreste oppnår noe slikt.»⁴⁹

I rapportene redegjøres det altså for at det er vanskelig å motivere forfattere til å skrive lærebøker, at det er sjelden at forfatterne har vesentlige inntekter fra lærebøker og at omgivelsene ofte tror at forfatterne tjener gode penger på sine utgivelser. Etter arbeidsgruppens oppfatning er disse vurderingene relevante for hvordan ulike interesser kan spille inn på utvelgelse av litteratur. For det første er det ikke slik at det er et økonomisk lukrativt marked for lærebøker, og det er liten grunn til å tro at det vil endre seg. For det andre er det flere fagområder der det reelt sett er få eller ingen alternativer.

Samlet sett mener arbeidsgruppen at den økonomiske fordelene ved at en lærebok er oppført som tilleggslitteratur eller hovedlitteratur er begrenset i en slik grad at arbeidsgruppen antar at det bare unntaksvis kan tenkes å utgjøre en fordel det er relevant å ta hensyn til i saksbehandlingen. Det vil trolig bare være tilfelle ved mer avledede følger av at en lærebok er toneangivende ved et fakultet over lenger tid, at den økonomiske fordelene blir betydelig. Arbeidsgruppen minner imidlertid om at habilitetsreglene skal ivareta hensynet til at prosessene skal virke tillitvekkende utad, og beskytte beslutningstakerne mot at det sås tvil om deres troverdighet. Hvor mye en forfatter rent faktisk tjener på at en bok er hovedlitteratur er noe det er vanskelig for utenforstående å danne seg et bilde av. I kombinasjon med andre forhold kan riktige eller uriktige antagelser om økonomiske fordeler innvirke negativt på omverdenens tillit til prosessen, noe som bør tas hensyn til når en vurderer om konkrete omstendigheter i den enkelte sak vil utgjøre et særegent forhold som er egnet til å svekke tilliten til upartisk behandling.

4.2.6 Når kan det foreligge inhabilitet i litteratursaker?

Arbeidsgruppens vurderinger i kapittel 4.2.1, 4.2.2, 4.2.3, 4.2.4 og 4.2.5 tilsier samlet sett at terskelen for at forfattere av lærebøker ikke kan delta i tilretteleggingen av beslutninger om valg av litteratur må være høy ettersom deltakelsen er viktig for å sikre gode faglige vurderinger av hvordan læringsutbyttet kan realiseres for studentene, men også fordi dette er en etablert normalordning, og dermed i utgangspunktet ikke i seg selv utgjør særegne forhold. Dette er

⁴⁹ Kopinor 2022, s. 30.

gjengs fremgangsmåte. Praksisgjennomgåelsen til arbeidsgruppen har vist at det ikke er alternative saksbehandlingsprosedyrer i bruk, og at det heller ikke er lett å få øye på reelle gode alternativer.

Arbeidsgruppen vil likevel understreke at det også innenfor denne sakstypen kan oppstå særegne forhold som er egnet til å svekke tilliten til faglæreres upartiskhet. Eksempelvis kan personlige motsetningsforhold alene eller sammen med økonomiske forhold utgjøre et særegent forhold. At det forelå personlige motsetningsforhold var anført i den aktuelle saken for ombudet, men ble ikke drøftet nærmere. Ombudet la imidlertid vekt på forhistorien i saken og bemerket at den i noen grad var egnet til å svekke tilliten til en nøytral behandling av saken.

Arbeidsgruppen mener at saken for ombudet skiller seg fra andre saker om litteratur ved JUS/UiO. Det var flere sider ved saksbehandlingen i den aktuelle saken det har reist vært spørsmål ved, og ansvarlig faglærer tok blant annet selvkritikk for å ha gått for langt i å gi inntrykk av at boken til Hov kunne bli plassert som hovedlitteratur.⁵⁰ Det var for øvrig også uenighet om hovedlitteratur i sivilprosess i 2014–2015, som ledet til at studiedekanen da valgte å innhente en ekstern vurdering (se nærmere kapittel 3.3).

Dette er et bakteppe for å vurdere hvordan Sivilombudets uttalelse bør forstås og hvilken betydning den skal få for den generelle praksisen rundt litteraturbeslutninger. Etter arbeidsgruppens oppfatning kan ikke ombudets uttalelse leses slik at enhver tilretteleggelse av avgjørelsen om valg lærebøker som hovedlitteratur, er avgjørelser man ikke kan uttale seg om og følgelig heller ikke delta i, dersom man har en økonomisk interesse eller annen egeninteresse i utfallet. Det ville i så fall innebære at faglærere, ansvarlige faglærere, studieårsansvarlige, studiedekanen og medlemmer av PMR ikke skulle kunne uttale seg eller på annen måte delta i behandlingen av, eller beslutte valg, av hovedlitteratur, dersom det er aktuelt å inkludere lærebøker de selv har skrevet i faget, eller lærebøker som andre har skrevet, dersom disse inngår i det samme «markedssegmentet» som læreboken de selv har skrevet. En slik tilnærming ville innebære at de regelmessig også vil være inhabile til å vurdere lærebøker skrevet av personer med «nær personlig tilknytning» til tjenestepersonen, jf. forvaltningsloven § 6 annet ledd. Det er mange personlige tilknytninger i et fakultetsmiljø, det rettsvitenskapelige miljøet og det juridiske miljøet ellers. Det er mulig å tenke seg flere tilknytninger, eller kombinasjoner av slike, som kan skape inhabilitetssituasjoner i praksis. En slik forståelse vil vanskelig la seg forene med betydningen av faglig forankrede beslutninger, som Sivilombudet betoner viktigheten av. Fakultetet har i sin praksis også lagt til grunn at det gjelder habilitetsregler for beslutninger om litteratur, og i praksis er det også lagt til grunn at økonomiske fordeler som er

⁵⁰ Protokoll møte i PMR 11. juni 2019 sak 6, <https://www.uio.no/for-ansatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2019/pmr3/protokoll.html>.

utløst ved at fakultetet anbefaler en bok som hovedlitteratur, kan innebære et «særegent forhold» i forvaltningsloven § 6 annet ledd.

Fakultetet har praktisert reglene slik at det bare er for PMRs medlemmer og i PMRs endelige behandling at habilitetsreglene er aktuelle i litteratursaker (se kapittel 3.2). En slik forståelse har gode grunner for seg. Det er få som sitter på den særskilte fagkunnskapen som vurderinger av utvalg og beslutninger om litteratur krever. I slike situasjoner tilsier avveiningen mellom ulike hensyn at man anvender en lempeligere habilitetsnorm. Om slike situasjoner skriver Frihagen og da i kontekst av avgjørelser av sentrale rettigheter – vitenskapelige bedømmelser – følgende:⁵¹

I noen situasjoner er en nærmest avhengig av å velge mellom et lite utvalg personer. Til vitenskapelige undersøkelser eller bedømmelser kan forholdene være slik at det ikke er noen andre kyndige [...]. Til å bedømme vitenskapelige avhandlinger skrevet på norsk kan det f.eks. tenkes bare en håndfull virkelige sakkyndige som alle har tilknytning til forfatteren. Dette må i så fall i grensetilfellene kunne legges vekt på, men da slik at en på annen måte søker å redusere mulighetene for partisk innflytelse.

Arbeidsgruppen har ovenfor redegjort for at det er normalordningen ved juridiske læresteder at forfattere på ulike måter er med på å tilrettelegge for beslutninger om litteratur og at det er flere mekanismer som bidrar til at beslutningene som tas, bygger på et faglig grunnlag. Særtrekkene ved denne prosessformen (se kapittel 4.2.1, 4.2.2 og 4.2.3) tilsier at verken forfatterskap i seg selv, eller begrensede avledede økonomiske fordeler ved forfatterskap, utgjør et særegent forhold i forberedelsen av litteratursaker. For innstillende (studieårsansvarlig) og besluttende myndighet (studiedekan, PMR) stiller saken seg annerledes. Studieårsansvarlig har som innstillende myndighet et overordnet ansvar for å skape sammenheng i studentenes læring i de ulike emnene og Studiedekanen/PMR har vedtakskompetansen. Avveiningen av ulike hensyn tilsier derfor at verken studieårsansvarlig, studiedekan eller andre medlemmer av PMR bør delta i behandlingen av en litteraturbeslutning som gjelder en bok de selv har forfattet. Rettsoppfatningen i fakultetets praksis om å trekke et skille mellom forberedelses- og vedtaksfase, blant annet uttrykt i Backers notat fra 2015, har altså etter arbeidsgruppen gode grunner for seg som et veiledende skille, og kan forenes med arbeidsgruppens forståelse av Sivilombudets uttalelse. Arbeidsgruppen vil likevel anbefale at en studieårsansvarlig som er forfatter av aktuell hovedlitteratur, ikke deltar i behandlingen, verken ved å innstille i saken som studieårsansvarlig eller ved å delta i PMRs endelig behandling. Arbeidsgruppen foreslår også flere andre tiltak for å styrke prosessen rundt litteraturlister. Disse forslagene vil arbeidsgruppen begrunne nærmere i kapittel 5.

⁵¹ Frihagen, Arvid, *Inhabilitet*, s. 218.

4.3 Oppsummering av arbeidsgruppens vurdering av habilitetsreglens betydning for beslutninger om litteratur

I saker som gjelder litteraturanbefalinger kan det, som også Sivilombudet har vært inne på, oppstå et spenningsforhold mellom habilitetskrav og kompetansebehov. Arbeidsgruppen vil fremheve at det er viktig at anbefalinger av litteratur bygger på en faglig-pedagogisk vurdering, gjort av personer som deltar aktivt i undervisningen på fagområdet, og av personer med overordnet forståelse av studieprogrammet som helhet. Selv om en faglærer kan ha en personlig interesse i at en bok anbefales eller at bestemte læringsmål formuleres, kan ikke faglæreren bygge sin anbefaling på denne personlige interessen, men plikter å holde seg til faglig-pedagogiske vurderinger. Den personlige interessen kan i prinsippet bestå i en forventning om et økonomisk utbytte eller prestisje, men det skal mye til for at en slik interesse kan utgjøre et «særegent forhold» som er egnet til å svekke tilliten til faglærerens vurderinger. Det går imidlertid en grense, hvor både økonomiske og personlige forhold, eller en kombinasjon av slike kan medføre inhabilitet etter en konkret vurdering. Hovedpoenget er å legge til rette for at beslutninger om litteratur fattes i en prosess som skal sikre åpenhet om faglige uenigheter og andre interesser, at det ikke tas utenforliggende hensyn, men at grunnlaget for beslutningene er faglig-pedagogisk. Prosessen må både innad og utad inngi tillit til saksbehandling og beslutning, og sørge for at habilitetsvurderinger foretas i tilstrekkelig grad. Langt på vei gir dagens system etter arbeidsgruppens oppfatning et tilstrekkelig grunnlag for å sikre det, til tross for manglene ved saksbehandlingen i saken Sivilombudet uttalte seg om.

Samlet sett tilsier en avveining av alle hensyn på dette særskilte forvaltningsområdet at forfattere som selv har bøker som er aktuelle som hovedlitteratur som utgangspunkt kan delta i den forberedende saksbehandlingen av litteratursaker i egenskap av faglærer eller ansvarlig faglærer, men kan derimot ikke innstille til behandlingen av saken i PMR som studieårsansvarlig eller vedta egen bok som hovedlitteratur som studiedekan eller medlem av PMR. Denne fremgangsmåten balanserer ulike hensyn på en god måte. Beslutningene bygger på den ene side på faglige vurderinger og er forankret i et fagmiljø. På den andre siden vil åpenheten i prosessen og at den endelige beslutningen treffes av PMR uten at aktuelle forfattere deltar, sikre at beslutningene ikke påvirkes av personlige særinteresser. I enkelte sjeldne tilfeller kan særegne forhold innebære at faglærer eller ansvarlig faglærer fratrer også i den forberedende behandlingen, etter en konkret vurdering. Arbeidsgruppen vil dessuten, nedenfor i kapittel 5, peke på flere tiltak som kan bidra til mer åpenhet og å sikre egnede beslutningsprosesser i saker der det oppstår stor uenighet. Det grunnleggende spørsmålet er hvordan vi kan sikre at prosessen frem mot beslutninger om litteratur sikrer at vurderingene bygger på faglige og pedagogiske vurderinger og ikke andre private interesser, som f.eks. økonomiske fordeler. Habilitetsregler er bare én type mekanismer som søker å sikre tilliten til

saklig begrunnede avgjørelser. Et annet viktig sett av virkemidler er ulike regler og rutiner for å sikre åpne og gjennomsiktede prosesser.

5 Forslag til tiltak for å styrke saksbehandlingen i forkant av litteraturbeslutninger

5.1 Innledning

I dette kapittelet drøfter arbeidsgruppen ulike forslag for å sikre gode beslutninger om litteratur. Arbeidsgruppen vil trekke linjene til anbefalinger som er fremsatt i lignende utredninger tidligere, men peker på at anbefalingene må vurderes i lys av utviklingen i kvalitetssystemet for høyere utdanning som er omtalt i kapittel 2. Det innebærer at valg av litteratur skal inngå i en større faglig-pedagogisk sammenheng, der vurdering av hvordan studentene kan oppnå det læringsutbyttet som er beskrevet i studieplanen, skal være styrende. Arbeidsgruppen minner om at kvalifikasjonsrammeverket har vært oppdatert flere ganger siden det ble vedtatt i 2009 og vil anbefale at vurderinger av litteratur får en tydeligere plass i kvalitetssikringssystemet ved det juridiske fakultet.

5.2 Tidligere anbefalinger

Det har ved flere anledninger vært vurdert hvordan fakultetet best kan kvalitetssikre beslutninger om litteratur. Arbeidsgruppen vil redegjøre for noen av svakhetene som har vært påpekt tidligere og forslagene til å avbøte disse som ligger til grunn for dagens retningslinjer for valg av litteratur.

Da NOKUT re-akkrediterte masterstudiet i rettsvitenskap ved JUS/UiO i 2008 ble det uttrykt bekymring over prosedyrene for utvelgelse av litteratur, ikke med tanke på inhabilitet, men med tanke på faglig kvalitetskontroll. Det ble blant annet uttalt at:⁵²

Særlig kvaliteten på litteraturoversikten er noe varierende med hensyn til hvor omfattende og oppdatert oversiktene er. I noen tilfeller er det som (hoved)litteratur angitt bøker som ennå ikke forelå våren 2006. I den grad dette gir uttrykk for at det ikke foretas en faglig og uavhengig kvalitetskontroll av bøkene før de oppføres i litteraturoversiktene, synes det ikke betryggende. Det er videre noen steder påtagelig at litteraturoversiktene mangler henvisning til aktuell litteratur skrevet av forfattere med tilknytning til andre læresteder enn Universitetet i Oslo.

⁵² Universitetet i Oslo, Revidering av akkreditert mastergradsstudium i rettsvitenskap, 2008, https://www.uio.no/for-ansatte/arbeidsstotte/sta/kvalitetssystem/jus/kvalitetssystem-studier/2008_nokut_rapport-master-rettsvitenskap-uio.pdf, s. 12.

Det ble i samme rapport pekt på at:⁵³ «[k]omiteen kan ikke se at fakultetet har et system for kvalitetssikring av pensumlitteraturen, spesielt når det gjelder valg av pensumlitteratur skrevet av fakultetets egne medarbeidere». Komiteen oppsummerte med at den «mener fakultetet bør få et bedre system for kvalitetssikring av pensum, slik at man har sikkerhet for at også litteratur av forfattere utenfor fakultetet blir vurdert».⁵⁴ Disse anbefalingene lå til grunn for arbeidet med studiereformen i 2008–2010 og inngikk som en del av mandatet til Stenvik-utvalget som ga Innstilling fra arbeidsgruppen for utvikling av rettsstudiet i desember 2009 (Stenvik-rapporten). Stenvik-utvalgets mandat var å «utarbeide et forslag til omlegging av studiet som medfører en størst mulig forbedring av studietilbudet tilpasset kvalitetsreformens intensjoner og med hensyn til NOKUTs anbefalinger».

Stenvik-utvalget fulgte opp kritikken fra NOKUT med flere anbefalinger. Arbeidsgruppen vurderer det slik at flere av disse anbefalingene fortsatt er både aktuelle og viktige. Stenvik-utvalget fremhevet blant annet betydningen av å *klargjøre emnebeskrivelser og kunnskapskrav* for på den måten å legge til rette for selvstendige valg av litteratur:⁵⁵

Emnebeskrivelser og kunnskapskrav er i mange tilfelle knappe, og angir ikke tydelig hvilke læringsmål studiet er ment å realisere. I praksis kan dette føre til at det blir den angitte pensumlitteraturen som indirekte bestemmer emnets innhold. Etter arbeidsgruppens mening bør emnebeskrivelse, kunnskapskrav og læringsmål angis så presist, og på et slikt generaliseringsnivå, at det vil være mulig – også for en utenforstående fagperson – å velge relevant litteratur som oppfyller de krav som stilles, utforme undervisningsopplegg og gi og bedømme eksamensoppgaver.

Stenvik-utvalget pekte også på at det er en fare for at ansvarlig faglærere får for stor innflytelse over undervisningslitteraturen:⁵⁶

Dagens rutiner innebærer en risiko for at ansvarlig faglærer får for stor innflytelse over emnets innhold og undervisningslitteraturen. Problemstillingen kommer på spissen i tilfelle hvor ansvarlig faglærer også har skrevet den lærebok som benyttes.

⁵³ NOKUT 2008, s. 37, https://www.uio.no/for-ansatte/arbeidsstotte/sta/kvalitetssystem/jus/kvalitetssystem-studier/2008_nokut_rapport-master-rettsvitenskap-uio.pdf. I samme rapport fremheves det: og (s. 38): «Pensum er av varierende kvalitet, og det blir i liten grad tatt inn pensumlitteratur fra andre forfattere enn lærerne på fakultet.»

⁵⁴ NOKUT, 2008, s. 38.

⁵⁵ Innstilling fra arbeidsgruppen for utvikling av rettsstudiet, 2009, <https://www.uio.no/for-ansatte/enhetsider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/stenvikutvalget.pdf>, s. 44.

⁵⁶ Stenvik-utvalget s. 44.

På bakgrunn av disse bekymringene fremsatte Stenvik-utvalget flere forslag til forbedringer av systemet som gjaldt før 2009. Utvalget foreslo en ordning med *periodevis ekstern fagfelle-vurdering* av fagene:⁵⁷

Etter arbeidsgruppens mening bør man tilstrebe systemer som sikrer alle faglærerne på området reell innflytelse på emnenes innhold, og man bør innføre ekstern vurdering av så vel emnebeskrivelser og kunnskapskrav (læringsmål) som av anbefalt pensumlitteratur. Det gjelder som et generelt krav ved vitenskapelig publisering at ethvert arbeid skal vurderes av ekstern fagfelle, og arbeidsgruppen ser ingen grunner for at noe annet bør gjelde for studielitteratur. Arbeidsgruppen anbefaler derfor at man innfører et system med periodisk fagfelle-vurdering for alle fag. Vurderingen bør utføres av en fagperson ved en annen undervisningsinstitusjon, gjerne ved en utenlandsk institusjon (eventuelt av et panel av slike fagpersoner). Fagfellen bør gis i mandat å vurdere forhold som f.eks. hvorvidt emnebeskrivelse og kunnskapskrav er tilstrekkelig presist formulert og omfatter de temaer som anses som de vesentligste på vedkommende fagområde, om emnebeskrivelse og kunnskapskrav reflekterer målsettingene om integrasjon av internasjonale perspektiver, etikk og metode samt relevante likebehandlingsperspektiver (jf. 4.9 ovenfor), om anbefalt studielitteratur dekker læringsmålene, om det finnes annen litteratur som dekker læringsmålene og som (også) burde vært anbefalt osv.

Stenvik-utvalget anbefalte altså at slike fagfelle-vurderinger blant annet skulle vurdere om «anbefalt studielitteratur dekker læringsmålene» og «om det finnes annen litteratur som dekker læringsmålene og som (også) burde vært anbefalt». Stenvik-utvalget foreslo også tiltak for å styrke involveringen av *fagmiljøet* i blant annet utvelgelse av litteratur:⁵⁸

Arbeidsgruppen anbefaler også at det ved utforming av emnebeskrivelse og læringskrav (læringsmål), og ved utvelgelse av studielitteratur, legges opp til en prosess hvor alle faglærere får mulighet til innflytelse. Dette kan gjennomføres ved at PMR forsikrer seg om at alle forslag til endringer i emnebeskrivelse, læringskrav og litteratur er resultater av en kollektiv prosess i faglærerguppen. Videre bør studentene involveres i prosessen på et tidligere stadium enn i dag. Det er viktig at læringskravene utformes på en for studentene forståelig måte, slik at de ikke behøver å være i tvil om hvilke forventninger som stilles til dem. Studentene er i dag representert i PMR, men behandlingen der kommer for sent, og skjer i former som gjør at det blir vanskelig for studentene å øve reell innflytelse på utformingen.

Arbeidsgruppen vil fremheve at det er gjort flere endringer siden Stenvik-utvalget ga sin innstilling og NOKUT kritiserte prosedyrene for utvelgelse av litteratur. En del av disse endringene ble gjennomført i forbindelse med studiereformen som fulgte etter innstillingen. I dag er det f.eks. en relativ konsekvent praksis for angivelse av innføringslitteratur,

⁵⁷ Stenvik-utvalget s. 45.

⁵⁸ Stenvik-utvalget s. 46.

hovedlitteratur og tilleggs litteratur på hvert enkelt fagområde. Det er også klargjort hvem som har ansvar for å vurdere læringsmålene og litteraturen på det enkelte fagområde, og det er innført krav til involvering av faglærergruppen ved valg av faglitteratur. Kravene til læringsutbyttebeskrivelser, innplassering av kvalifikasjoner i NKR og nivåinndeling av kunnskap, ferdigheter og kompetanse er også blitt skjerpet i den samme perioden.

Arbeidsgruppen mener det kan være fornuftig å styrke kvalitetssikringen av litteraturvalg ytterligere og at man bør vurdere å styrke oppfølgingen av noen av Stenvik-utvalgets anbefalinger med tydeligere krav til prosess ved valg av litteratur. I fakultetets kvalitetssikringssystem er det ingen konkrete elementer som rettes mot litteraturanbefalinger. Arbeidsgruppen vil forslå at det innføres ordninger som bidrar til å sikre at anbefalt litteratur holder tilstrekkelig god faglig kvalitet og sikrer at studentene gis alternative fremstillinger der slike finnes, jf. forslagene nedenfor. Disse tiltakene vil styrke tilliten til prosessen, gi mindre rom for at personlige interesser får gjennomslag på bekostning av faglige vurderinger og dermed også bidra til å redusere spørsmål ved faglærerens habilitet.

5.3 Generelt om litteratur som læremiddel

Arbeidsgruppen vil understreke at fokuset på læringsutbytte i det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket innebærer at *boken* ikke trenger å være en like viktig hjørnestein i den juridiske utdanningen som den tradisjonelt har vært. Det er kravene om læringsutbytte som skal styre undervisningen, veilede studentene og ligge til grunn for sensuren i faget. Dette svekker oppmerksomheten om lærebøkene, og bidrar også til å redusere betydningen av anbefalinger om litteratur.

Ferdigutdannede kandidater skal kunne anvende juridisk metode til å analysere, drøfte og ta standpunkt til rettslige problemstillinger på en kritisk, selvstendig og etisk måte. Dette innebærer at opplæringen må være *tekstbasert*, men mange ulike former for tekster kan bidra til å bygge opp slike ferdigheter. Kompendier av fagfellevurderte artikler fra anerkjente tidsskrifter kan for eksempel fungere godt som læremiddel dersom faglærer får frem hvordan de ulike tekstene skal bidra til å realisere læringsutbyttet som er beskrevet. Det samme gjelder utvalg av og kompendier med regeltekster og rettsavgjørelser. Det ligger i kjernen i undervisningsfriheten og metodefriheten å velge hvilket pedagogiske opplegg som er tjenlig. Fordelen med lærebøker som er spesialutviklet for et fag er at disse gjerne er tilpasset læringsutbyttebeskrivelsen i faget. Læringsgevinsten i dette beror imidlertid på at faglærere og studenter benytter læreboken systematisk som et middel til å tilegne seg læringsutbyttet.

En fordel med å oppmuntre til at det undervises direkte med grunnlag i rettskilder og en mer åpen tilnærming til litteratur, er både at det reduserer eventuelle incentiver til å fremme egne bøker med personlig vinning for øye og vil kunne gi studentene en mer realistisk læring med tanke på rettslivet ellers. Arbeidsgruppen vil også her peke på Stenvik-utvalgets vurdering:

Arbeidsgruppen peker videre på at det kan settes spørsmålstegn ved at undervisningen i så stor grad som i dag baseres på tradisjonelle lærebøker. Lærebokformen forutsetter at studentene selv søker alternative fremstillinger og primærmateriale, og arbeider aktivt med dette. Erfaring viser imidlertid at flertallet av studentene gjør dette bare i begrenset grad, og lærebokformen kan derfor for mange studenter virke passiviserende og ensrettede

Arbeidsgruppen er enig i dette. Det er grunn til å være bekymret for at lærebokformen for mange studenter kan virke passiviserende og ensrettende. Arbeidsgruppen vurderer det slik at det er hensiktsmessig at studentene forholder seg til et sammensatt materiale, med flere perspektiver og at studentene ideelt sett bør forholde seg mer direkte til rettskildene enn det som kan være tilfellet i dag. Stenvik-utvalgets anbefalinger har fortsatt relevans:

Arbeidsgruppen anbefaler derfor at fakultetet stimulerer til økt bruk av kompendier som læremidler, særlig i de senere årene av studiet. Slike kompendier kan f.eks. omfatte utdrag fra standardverk, artikler som representerer alternative innfalsvinkler til et problem, utdrag fra forarbeider, rettsavgjørelser og andre primærkilder mv., som bør suppleres med innføringer, forklarende kommentarer, problemstillinger, øvingsoppgaver mv. Ettersom slikt materiale vil være av en annen karakter enn lærebøker, bør det ikke underlegges de samme sidetallsbegrensninger som lærebøker.

Arbeidsgruppen vurderer det slik at denne anbefalingen er minst like aktuell i dag som den var i 2009. Det er også ønskelig at en ikke nødvendigvis går veien om kompendier eller annet tilrettelagt studiemateriale. Studentene bør oppmuntres til å finne og forholde seg til kildene der de er, slik de vil måtte gjøre i det praktiske liv. Dette gjelder både rettskilder og faglige artikler. Det er flere anbefalinger som er gitt og prosesser som er igangsatt, som peker i retning av at det bør brukes mer sammensatt læringsmateriale. I den periodevise emneevalueringen av masterprogrammet i rettsvitenskap fra 2018 anbefalte komiteen blant annet at man prioriterte «en sterkere progresjonstenkning på ferdighetssiden for programmet som helhet» (s. 11) og at «bredden av oppgaver som studentene 'trenes' i kan økes betraktelig slik at studentene får erfaring med ulike sjangre» (s. 9). Arbeidsutvalget vil også peke på den pågående revisjonen av læringsmålene og den økte vektleggingen av disse i forbindelse med fakultetets arbeid med den såkalte ferdighetsstigen.⁵⁹

⁵⁹ Rapport: Ferdighetsstigen, Versjon 2.0, CELL, JUS/UiO, <https://www.jus.uio.no/cell/publikasjoner/rapporter/pdf/rapport-2.0-ferdighetsstigen.pdf>. Protokoll fra møtet i Programrådet for master i rettsvitenskap 14. juni sak 5, <https://www.uio.no/foransatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2022/pmr4/protokoll%20for%20m%C3%B8tet%2014.%20juni>

5.4 Tiltak for å kvalitetssikre litteratur

Undervisningen på et universitet skal være forskningsbasert. I det juridiske studiet er litteraturanbefalingene fra faglærerne den viktigste måten studenter kan få innsyn i hva juridisk forskning er og hvilke standarder som gjelder for slik forskning. Dette gjør det særlig viktig at litteratur som blir anbefalt for å oppnå et bestemt læringsutbytte i faget, holder en vitenskapelig standard. Artikler og antologier i rettsvitenskapelige emner blir i dag rutinemessig fagfelleverdert. Dette innebærer at tekstene er kvalitetssikret. Fagbøker oppfyller vilkårene – dvs. som presenterer ny innsikt, er i en form som gjør resultatene etterprøvbare eller anvendelige i ny forskning, er i et språk og har en distribusjon som gjør den tilgjengelig for de fleste forskere som kan ha interesse av den, og utgis i en publiseringskanal med rutiner for fagfellevurdering – kan også rapporteres som vitenskapelige i Cristin-sammenheng. De fleste forlag vil i dag tilby fagfellevurdering av nye fagbøker som skal benyttes i undervisning i masterstudiet i rettsvitenskap. Arbeidsgruppen vil anbefale at faglærere oppfordres til å kvalitetssikre fagbøker som skal benyttes i undervisningen med fagfellevurdering og at dette vektlegges i prosessene som fører fram til valg av litteratur. Arbeidsgruppen vil også anbefale at faglærere oppmuntres til å utgi lærebøker med åpen tilgang. Det er flere andre argumenter som kan tale for at lærebøker publiseres på denne måten, men det reiser større universitetspolitiske og fagpolitiske spørsmål som det ligger utenfor utvalgets mandat å vurdere.

5.5 Klargjøre kriterier for innføringslitteratur og hovedlitteratur

Arbeidsgruppen har merket seg at faglærernes faktiske bruk av kategoriene «innføringslitteratur», «hovedlitteratur» og «tilleggs litteratur» varierer. Noen fagområder har lange lister i alle kategorier, mens det på andre fagområder bare oppgis én bok som hovedlitteratur. Det fremstår også som uklart hvor langt oppført «innføringslitteratur» er ment å gi et heldekkende, men relativt overfladisk oversikt i faget, eller er ment som en smakebit på et mindre felt. Når det gjelder «tilleggs litteratur», er det på mange fagområder oppført så mange ulike tekster at det ikke er realistisk at studenter skal kunne følge anbefalingene, og det er ikke klart hvilken funksjon slike lange lister tjener. Det kan stilles spørsmål ved om slike lange lister over anbefalt litteratur der mange tekster behandler et relativt smale fagfelt, heller kunne vært oppført som ressurser for studenter som vil skrive masteroppgave innenfor fagområdet.

Arbeidsgruppen stiller spørsmål ved om den tilsynelatende noe tilfeldige måten systemet med innføringslitteratur, hovedlitteratur og tilleggs litteratur praktiseres i dag, faktisk også bidrar til å styrke lærebøker på bekostning av mer sammensatt læringsmateriale. Arbeidsgruppen vil anbefale at formålet med og kriteriene for innføringslitteratur, hovedlitteratur og eventuelt tilleggs litteratur blir klargjort av PMR.

5.6 Det bør tilbys alternativ litteratur

På en del fagområder finnes det flere faglige fremstillinger av samme emner som vil kunne gi det etterspurte læringsutbyttet. Arbeidsgruppen mener at det har stor verdi at studentene kan velge mellom ulike fremstillinger der det er mulig. I utgangspunktet er det ikke lenger lærebøker og hovedlitteratur som avgrensner og gir innhold til et fag, men *læringsutbyttebeskrivelsene*. Det er mange måter å nå læringsutbyttet på og det har selvstendig verdi at studentene selv orienterer seg i litteraturen og vurderer hvilke fremstillinger de ønsker å lese. Det har også stor verdi at det i studentgruppen leses ulike fremstillinger – det gir rom for å diskutere litteraturen fra ulike perspektiver og forhindrer uønsket ensretting.

Fakultetsstyret vedtok i 2010 i kjølvannet av Stenvik-utvalgets innstilling at «flere perspektiver skal inkluderes» og PMR ønsket retningslinjer for: «å sikre at det [tas] tilbørlig hensyn til alternative faglige synspunkter, og at alternativ litteratur der slik foreligger inkluderes». Det styrker både fagmiljøet for rettsvitenskap i Norge og studentenes læringssituasjon om ulike fremstillinger blir lest og diskutert. Terskelen for å anbefale alternativ hovedlitteratur bør derfor ikke legges for høyt. Arbeidsgruppen viser til gjennomgangen i *Tabell 1 Oversikt over antall anbefalte alternativer som hovedlitteratur ved JUS/UiO*, som viser at det på nær halvparten av alle fagområder bare er ett alternativ til hovedlitteratur. Arbeidsgruppen har ikke vurdert om det for disse fagområdene finnes alternativer til den foreslåtte hovedlitteraturen, men vil anta at det på flere av fagområdene er mulig å peke på alternativer. Dette kan eksempelvis være lærebøker som alene, eller supplert med annet materiale, eller andre materialsamlinger, kan gi det aktuelle læringsutbyttet. Arbeidsgruppen anbefaler at ansvarlige faglærere på fagområder der det er få litteraturalternativer, og særlig på fagområder der det bare er ett alternativ, tar initiativ til at faglærergruppene vurderer om det finnes egnede alternativer som kan inkluderes.

Etter arbeidsgruppens vurdering bør unnlater av å anbefale alternativ litteratur kunne begrunnes konkret i f.eks. at det ikke finnes aktuelle fremstillinger eller at fremstillingene som finnes ikke oppfyller grunnleggende krav, som f.eks. at fremstillingen ikke i tilstrekkelig grad er oppdatert, er svekket av klare faglige mangler eller ikke dekker læringsmålene. Arbeidsgruppen gjør for ordens skyld oppmerksom på at faglærere står fritt til å vurdere og å anbefale lærebøker overfor studenter ellers i undervisningssammenheng.

5.7 Litteraturen bør evalueres regelmessig

Arbeidsgruppen har ovenfor tatt til orde for at litteratur som tas inn på listen over anbefalt litteratur er fagfellevurdert. Spørsmålet om den anbefalte litteraturen er tjenlig til å gi det læringsutbyttet som er etterspurt, viser seg imidlertid først gjennom bruk. Arbeidsgruppen vil anbefale at litteraturen i faget aktivt evalueres i fakultetets ordinære ordninger for evaluering. Arbeidsgruppen registrerer at det i ny standard emneevaluering for alle emner ved fakultetet som innføres våren 2023 er to spørsmål som dreier seg om litteratur, spørsmål 7 og 8. Det ene

spørsmålet retter seg mot hva studentene leser i emnet («Question 7 I read the following literature on the course»). Det andre spørsmålet er et friteksfelt der studentene kan uttale seg om litteraturen («Question 8 Do you have comments on the litteratur»). Etter arbeidsgruppen er det grunn til å vurdere om det bør være flere spørsmål om litteratur, f.eks. om studentene er gitt alternativer litteratur og om litteraturen er egnet til å gi læringsutbyttet i faget.

Litteraturen bør også evalueres i forbindelse med periodiske emneevalueringer og i helhetlige periodevise studieprogramevalueringer. Arbeidsgruppen vil særlig peke på Stenvik-utvalgets forslag om periodevise fagfellevurderinger av litteraturen. En mulig fremgangsmåte er å la en fagfelle gå igjennom litteraturen i forbindelse med periodevise emneevalueringer.

5.8 PMRs og studieårsansvarligns rolle i beslutningsprosessen bør klargjøres

Arbeidsgruppen anbefaler at PMRs og studieårsansvarligns rolle i beslutningsprosessen blir gjort tydeligere og vil, som nevnt i kapittel 4.2.5 og 4.2.6, anbefale at forfattere av lærebøker ikke kan opptre i disse rollene når beslutningen om å innta læreboken som anbefalt litteratur skal tas. Faglærere, studieårsansvarlig og studiedekan/PMR fyller ulike roller som samlet sett skal sikre gode beslutninger. Tydeliggjøring av disse rollene kan bidra til at prosessen med å få vedtatt anbefalt litteratur gir bedre beslutninger.

Det er hensiktsmessig at fagmiljøet med ansvarlig faglærer bærer hovedansvaret for de faglige vurderingene om hvordan læringsutbyttet kan oppnås og det er positivt om faglærere utvikler egne læremidler egnet til dette. Det er samtidig viktig at studieårsansvarlig og PMR aktivt etterspør alternative litteraturanbefalinger, og sikrer at den faglige prosessen har vært forsvarlig og inkluderende. Studieårsansvarlig har et særlig ansvar for å vurdere forslag om litteratur ut fra et helhetlig perspektiv. For Studiedekanen/PMR kan det være vanskelig å fravike en innstilling som er gitt av studieårsansvarlig om hvilken litteratur som bør vedtas som hovedlitteratur.

Arbeidsgruppen vurderer det derfor slik at fakultetets nåværende praksis ved at inhabilitetsreglene i utgangspunktet bare får gjennomslag i PMRs behandling av litteraturanbefalingene bør skjerpes noe inn. Etter arbeidsgruppens oppfatning bør heller ikke en studieårsansvarlig – som har en aktuell lærebok i et fagområde på studieåret – innstille til PMR på lærebøker i fagområdet, men heller vike sete for en settestudieårsansvarlig. Dette bør være relativt enkelt å gjennomføre i praksis. En mulig fremgangsmåte er at en studieårsansvarlig fra et annet studieår eller en ansvarlig faglærer fra samme studieår, men et annet fagområde, innstiller i saken for studiedekan og PMR. På den måten vil saken være forankret i det faglige miljøet, men samtidig må innstillingen passere en uavhengig instans før saken besluttet av studiedekanen eller PMR, og det vil bidra ekstra til å sikre at ikke utenforliggende hensyn blir vektlagt.

5.9 Det bør dokumenteres at andre enn ansvarlig faglærer har vært med på prosessen

Arbeidsgruppen vil understreke at det er viktig å sikre at en faglig-kritisk vurdering av litteraturforslagene finner sted i fagmiljøet. Ved behandlingen av studiereformen ble det fremhevet av PMR at: «Forslaget om anbefalt litteratur skal nevne hvem som er tatt med på råd». ⁶⁰ Det er uklart hvor godt dette er gjennomført i praksis. Det fremgår av instruksen for ansvarlig faglærer pkt. 4 at ansvarlig faglærer er

Ansvarlig for [...] i samarbeid med faglærergruppen sikre at faginnholdet som fagbeskrivelse, læringskrav, litteratur og hjelpemidler til enhver tid er oppdatert og har god innbyrdes sammenheng. Etter høring av faglærerne foreslå endringer i fagbeskrivelse, læringskrav, litteratur og hjelpemidler for PMR gjennom studieårsansvarlig lærer. Ansvarlig faglærer skal tilstrebe en god kjønnsmessig balanse blant forfatterne oppsatt som hovedlitteratur. Videre skal ansvarlig faglærer påse at aktuelle kjønnsperspektiv inkluderes i faget.

Skjemaet som brukes for å melde inn oppdatering av emneinnhold inneholder ikke et felt der ansvarlig faglærer eller andre skal redegjøre for hvem som er tatt med på råd. ⁶¹ Spørsmålene i skjemaet dreier seg bare om hvilken litteratur, hvilke sider og hvordan dette forholder seg til sidetallsnormen. I skjemaet som ble tatt i bruk fra 2019 og fremover, er følgende orienteringspunkt inntatt: «Ansvarlig faglærer sørger selv for høring av forslaget blant faglærerne. Administrasjonen sender forslag om endringer videre til studieårsansvarlig for godkjenning». Men det er altså ikke noe spørsmål om, eller felt satt av, til å redegjøre for prosessen. Fra 2023 fyller ansvarlig faglærer ut et nettskjema. Heller ikke i dette skjemaet er det spørsmål om prosessen i forkant av vedtaket. ⁶² Arbeidsgruppen anbefaler at skjemaet gis en dobbeltfunksjon, både å redegjøre for forslagene til endringer og å redegjøre for hvordan prosessen med inkludering fagmiljøet og innhenting av råd fra andre har vært gjennomført.

5.10 Det bør dokumenteres at annen relevant litteratur er vurdert

Som nevnt i kapittel 5.6 er arbeidsgruppen enig med tidligere uttalelser fra PMR og Stenvik-utvalget i at det er viktig at flere perspektiver varetas i litteraturen, og at studenter blir gitt valgmuligheter så langt dette er mulig når det gjelder hovedlitteratur. Gjeldende retningslinjer pålegger også faglærer å vurdere alternativ litteratur, men disse retningslinjene står i fare for å bli glemt om de ikke tydeliggjøres og tas mer aktivt i bruk. Det er viktig med alternative

⁶⁰ Protokoll fra møte i Programrådet 21. september, PMR 7/2010 sak 1 punkt 2c, https://www-int.uio.no/foransatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2010/pmr7/Dokumenter/sak1_referat.pdf

⁶¹ «Innmelding av oppdateringer av emneinnhold», skjema tatt i bruk i 2019. «Endringsforslag i litteratur, hjelpemidler og læringsutbytte.», skjema tatt i bruk 2015.

⁶² Innmelding av emnebeskrivelse, litteratur og læringskrav, nettskjema 2023.

synspunkter og arbeidsgruppen ser ingen grunn til at ikke alternativ litteratur skulle inkluderes der alternativer finnes. Selv om det kan oppfattes som forenklende, bør det altså f.eks. ikke være adgang til å velge ut en enkelt fremstilling som hovedlitteratur, dersom det også finnes andre faglig holdbare alternativer. Også disse retningslinjene er det fornuftig å tydeliggjøre i skjemaer og instruks. I gjeldende instruks for ansvarlige faglærere er det presisert at:

Ansvarlig faglærer skal tilstrebe en god kjønnsmessig balanse blant forfatterne oppsatt som hovedlitteratur. Videre skal ansvarlig faglærer påse at aktuelle kjønnsperspektiv inkluderes i faget.

Dette ansvaret er også opplyst om i skjemaet for innrapportering av endringer i litteratur. Arbeidsgruppen vurderer det som fornuftig at ansvaret for å sikre at ulike faglige perspektiver tas hensyn til og å vurdere om det finnes alternative aktuelle fremstillinger, også fremgår uttrykkelig av instruks. F.eks. ved at det føyes til en setning i tråd med retningslinjene som allerede er vedtatt av PMR:

Ansvarlig faglærer skal ved beslutninger om innføringslitteratur og hovedlitteratur sikre at det tar tilbørlig hensyn til alternative faglige synspunkter, og at alternativ litteratur der slik foreligger, inkluderes i faget.

Plikten til å dokumentere at alternativer er vurdert er særlig viktig der faglærere ved fakultet, og særlig der ansvarlig faglærer, har en aktuell lærebok. Arbeidsgruppen understreker igjen at den nedre terskelen for å sette opp litteraturen som hovedlitteratur ikke bør legges for høyt.

I Stenvik-rapporten er det pekt på at faglærer i noen sammenhenger kan få for stor innflytelse på hvilken litteratur som skal anbefales. Tradisjonelt har faglærers autonomi i valg av litteratur vært tillagt svært stor vekt. Når fokuset er flyttet over til læringsutbytte, og læreboken ikke nødvendigvis trenger å fylle rollen som den sentrale hjørnesteinen i undervisningsopplegget, er det ikke like selvsagt at ansvarlig faglærer skal ha eksklusiv kompetanse til å foreslå hva anbefalt litteratur skal være. Arbeidsgruppen foreslår at PMR gis kompetanse til å innhente forslag fra fagmiljøet om alternativ hovedlitteratur av eget tiltak.

5.11 Hvordan sikre gode beslutninger når faglærer har aktuelle lærebøker i faget?

Når ansvarlig eller annen faglærer har en aktuell lærebok i faget er det særlig viktig at det er dokumentert at *alle* faglærerne i faget er orientert og involvert i forberedelsen av sakene om litteratur. Det er også særlig viktig at andre alternative lærebøker er vurdert, og at det kan begrunnes hvorfor disse andre lærebøkene ikke er tatt inn som innførings- eller hovedlitteratur. Arbeidsgruppen vurderer det slik at det er viktig at faglige vurderinger skjer i åpent lende – at diskusjoner skjer på avtalte møtetidspunkter i faglærergruppen, og i åpen kommunikasjon innad i faglærergruppen. Dersom det er tale om en liten faglærergruppe, så kan det være særlig grunn til å orientere studieårsansvarlig og/eller studiedekan på et tidlig tidspunkt om mulige revisjoner

av litteraturlisten, aktuelle lærebøker og hvilke foreløpige vurderinger faglærerne og ansvarlige faglærere har gjort. Dersom en ansvarlig faglærer har en lærebok i faget så er det også grunn til at studieårsansvarlig, studiedekan og PMR legger an en noe bredere vurdering av saken og mer intens prøving, enn i situasjoner der ansvarlig faglærer ikke har lærebok i faget. Slike saker bør som et utgangspunkt ikke behandles av studiedekananen på fullmakt.

5.12 Hvordan løse uenigheter om litteratur innad i fagmiljøet?

Det hender fra tid til annen at det er sterke uenigheter innad i de ulike fagmiljøene. Arbeidsgruppen vil understreke at det i utgangspunktet er en styrke ved et fagmiljø at det er stort rom å være faglig uenig og å fremføre faglig kritikk, også om hva som er tjenlig litteratur til å oppnå et bestemt læringsutbytte. Likefult kan det i praksis oppstå mer eller mindre fastlåste situasjoner fordi fagmiljøet ikke kan enes om litteraturbeslutninger. Hvordan bør fakultetet forholde seg i slike situasjoner? Arbeidsgruppen fremhever betydningen av en åpen, klar og dokumentert prosess som gir grunnlag for balanserte, helhetlige vurderinger, der alle i fagmiljøet oppfatter at deres synspunkter gjenfinnes og er vurdert. Det er flere måter å oppnå dette på.

Arbeidsgruppen vil fremheve det som hensiktsmessig i slike saker å opplyse saken bredt for studieårsansvarlig, studiedekan og PMR. Det kan f.eks. være ved at det legges frem to alternative innstillinger til vedtak,⁶³ eller ved at det redegjøres grundig for uenighetene i fagmiljøet i saksfremlegget som følger innstillingen fra ansvarlig faglærer til studieårsansvarlig og i innstillingen fra studieårsansvarlig til PMR. I slike saker bør ikke beslutningen tas av studiedekananen alene, slik det vanlige reglementet legger opp til, men bør regelmessig løftes til PMR for å sikre tilstrekkelig åpenhet, og å gi anledninger for etterprøving av vedtak og prosess. Helt unntaksvis kan det tenkes at det er hensiktsmessig å innhente eksterne vurderinger, men da først og fremst fordi uenighetene står i veien for en forsvarlig intern saksbehandling.

Dersom det er stor uenighet i fagmiljøet om valg av læremiddel, kan dette ha utspring i ulike årsaker. Dersom uenigheten bunner i forskjeller i faglige vurderinger kan det være et poeng i seg selv at dette reflekteres i hovedlitteraturen ved at begge syn er representert. Det vil bidra til å øve opp studentenes kritiske sans at de blir eksponert for faglig uenighet, både fordi dette kan utdype deres forståelse av de rettslige spørsmålene, men også gjennom å oppmuntre dem til selv ta stilling til hvilket syn de mener står seg best. Når juss-studiet fortsatt i stor grad benytter seg av store lærebøker som et viktig element i læringsressursene er det samtidig viktig at de forstår at jussen ikke er en eksakt vitenskap hvor én forfatter har et hegemoni på forståelsen.

⁶³ Det var fremgangsmåten i PMR 3/2017 sak 3, <https://www.uio.no/for-ansatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2017/pmr3/protokoll.html>

6 Oppsummering

I denne rapporten har arbeidsgruppen presentert dagens retningslinjer og praksis ved fakultetet for utvelgelse og anbefaling av litteratur til undervisningsformål (se kapittel 3), vurdert hvilken betydning Sivilombudets uttalelse har for retningslinjene og praksisen (se kapittel 4) og foreslått reviderte retningslinjer for utvelgelse og anbefalinger av litteratur til undervisningsformål (se kapittel 5). I kapittel 2 har arbeidsgruppen redegjort overordnet for den universitets- og fagpolitiske ramme rundt valg av undervisningslitteratur.

I dette kapittelet gjengir arbeidsgruppen de viktigste vurderingene og anbefalingene i rapporten. Som det er beskrevet i kapittel 4.3 så kan det i saker som gjelder litteraturanbefalinger oppstå et spenningsforhold mellom habilitetskrav og kompetansebehov. Arbeidsgruppen vil fremheve at det er viktig at anbefalinger av litteratur bygger på en faglig-pedagogisk vurdering, gjort av personer som deltar aktivt i undervisningen på fagområdet, og av personer med overordnet forståelse av studieprogrammet som helhet. Hovedpoenget er å legge til rette for at beslutninger om litteratur fattes i en prosess som skal sikre åpenhet om faglige uenigheter og andre interesser, at det ikke tas utenforliggende hensyn, men at grunnlaget for beslutningene er faglig-pedagogisk. Prosessen må både innad og utad inngi tillit til saksbehandling og beslutning, og sørge for at habilitetsvurderinger foretas i tilstrekkelig grad. Langt på vei gir dagens system etter arbeidsgruppens oppfatning et tilstrekkelig grunnlag for å sikre det, til tross for manglene ved saksbehandlingen i saken Sivilombudet uttalte seg om.

Etter arbeidsgruppens oppfatning tilsier en samlet avveining av alle hensyn at forfattere som selv har bøker som er aktuelle som hovedlitteratur som utgangspunkt kan delta i den forberedende saksbehandlingen av litteratursaker i egenskap av faglærer eller ansvarlig faglærer, men kan derimot ikke innstille til behandlingen av saken i PMR som studieårsansvarlig eller vedta egen bok som hovedlitteratur som studiedekan eller medlem av PMR. Denne fremgangsmåten balanserer ulike hensyn på en god måte. Beslutningene bygger på den ene side på faglige vurderinger og er forankret i et fagmiljø. På den andre siden vil åpenheten i prosessen og at den endelige beslutningen treffes av PMR uten at aktuelle forfattere deltar, sikre at beslutningene ikke påvirkes av personlige særinteresser.

Arbeidsgruppens vurderinger i kapittel 4.2.1–4.2.5 tilsier samlet sett at terskelen for at forfattere av lærebøker ikke kan delta i tilretteleggingen av beslutninger om valg av litteratur må være høy ettersom deltakelsen er viktig for å sikre gode faglige vurderinger av hvordan læringsutbyttet kan realiseres for studentene, men også fordi dette er en etablert normalordning, og dermed i utgangspunktet ikke i seg selv utgjør særegne forhold. Arbeidsgruppen vil likevel understreke at det også innenfor denne sakstypen kan oppstå særegne forhold som er egnet til å svekke tilliten til faglæreres upartiskhet. Eksempelvis kan personlige motsetningsforhold alene eller sammen med økonomiske forhold utgjøre et inhabiliserende særegent forhold (kap. 4.2.6).

Arbeidsgruppen har pekt på flere tiltak som kan bidra til mer åpenhet og å sikre egnede beslutningsprosesser i saker der det oppstår stor uenighet. Det grunnleggende spørsmålet er hvordan vi kan sikre at prosessen frem mot beslutninger om litteratur sikrer at vurderingene bygger på faglige og pedagogiske vurderinger og ikke andre private interesser, som f.eks. økonomiske fordeler. Habilitetsregler er bare én type mekanismer som søker å sikre tilliten til saklig begrunnede avgjørelser. Et annet viktig sett av virkemidler er ulike regler og rutiner for å sikre åpne og gjennomsiktede prosesser. Forslagene er gjengitt i punkter nedenfor, men arbeidsgruppen understreker at de bør leses i lys av vurderingene i kapitel 5.

- Arbeidsgruppen anbefaler at faglærere oppfordres til å kvalitetssikre fagbøker som skal benyttes i undervisningen med fagfellelvurdering og at dette vektlegges i prosessene som fører fram til valg av litteratur (kap. 5.4). Arbeidsgruppen vil også anbefale at faglærere oppmuntres til å utgi lærebøker med åpen tilgang (kap. 5.4)
- Arbeidsgruppen vil anbefale at formålet med og kriteriene for innføringslitteratur, hovedlitteratur og eventuelt tilleggs litteratur blir klargjort av PMR (kap. 5.5).
- Arbeidsgruppen mener at det har stor verdi at studentene kan velge mellom ulike fremstillinger der det er mulig (kap. 5.6).
- Arbeidsgruppen anbefaler at ansvarlige faglærere på fagområder der det er få litteraturalternativer, og særlig på fagområder der det bare er ett alternativ, tar initiativ til at faglærergruppene vurderer om det finnes egnede alternativer som kan inkluderes (kap. 5.6).
- Etter arbeidsgruppens vurdering bør unnlatelser av å anbefale alternativ litteratur kunne begrunnes konkret i f.eks. at det ikke finnes aktuelle fremstillinger eller at fremstillingene som finnes ikke oppfyller grunnleggende krav, som f.eks. at fremstillingen ikke i tilstrekkelig grad er oppdatert, er svekket av klare faglige mangler eller ikke dekker læringsmålene (kap. 5.6).
- Arbeidsgruppen gjør for ordens skyld oppmerksom på at faglærere står fritt til å vurdere og å anbefale lærebøker overfor studenter ellers i undervisningssammenheng (kap. 5.6).
- Arbeidsgruppen vil anbefale at litteraturen i faget aktivt evalueres i fakultetets ordinære ordninger for evaluering (kap. 5.7). Litteraturen bør også evalueres og fagfellelvurderes i forbindelse med periodiske emneevalueringer og i helhetlige periodevise studieprogramevalueringer.
- Arbeidsgruppen anbefaler at PMRs og studieårsansvarliges rolle i beslutningsprosessen blir gjort tydeligere og anbefaler at forfattere av lærebøker ikke kan opptre i disse rollene når beslutningen om å innta læreboken som anbefalt litteratur skal tas (kap. 5.8).
- Arbeidsgruppen vurderer det slik at fakultetets nåværende praksis ved at inhabilitetsreglene i utgangspunktet bare får gjennomslag i PMRs behandling av litteraturanbefalingene bør skjerpes noe inn. Etter arbeidsgruppens oppfatning bør heller ikke en studieårsansvarlig – som har en aktuell lærebok i et fagområde på studieåret – innstille til PMR på lærebøker i fagområdet, men heller vike sete for en settestudieårsansvarlig (kap. 5.8).

- Arbeidsgruppen anbefaler at nettskjemaet for å gi oppdateringer om emneinnhold gis en dobbeltfunksjon, både å redegjøre for forslagene til endringer og å redegjøre for hvordan prosessen med inkludering fagmiljøet og innhenting av råd fra andre har vært gjennomført (kap. 5.9).
- Arbeidsgruppen vurderer det som fornuftig at ansvaret for å sikre at ulike faglige perspektiver tas hensyn til og å vurdere om det finnes alternative aktuelle fremstillinger, også fremgår uttrykkelig av instruksene. F.eks. ved at det føyes til en setning i tråd med retningslinjene som allerede er vedtatt av PMR: «Ansvarlig faglærer skal ved beslutninger om innføringslitteratur og hovedlitteratur sikre at det tar tilbørlig hensyn til alternative faglige synspunkter, og at alternativ litteratur der slik foreligger, inkluderes i faget.» (kap. 5.10).
- Arbeidsgruppen understreker at den nedre terskelen for å sette opp litteratur som hovedlitteratur ikke bør legges for høyt (kap. 5.10).
- Arbeidsgruppen foreslår at PMR gis kompetanse til å innhente forslag fra fagmiljøet om alternativ hovedlitteratur av eget tiltak (kap. 5.10).
- Når ansvarlig eller annen faglærer har en aktuell lærebok i faget er det særlig viktig at det er dokumentert at alle faglærerne i faget er orientert og involvert i forberedelsen av sakene om litteratur. Det er også særlig viktig at andre alternative lærebøker er vurdert, og at det kan begrunnes hvorfor disse andre lærebøkene ikke er tatt inn som innførings- eller hovedlitteratur. Arbeidsgruppen vurderer det slik at det er viktig at faglige vurderinger skjer i åpent lende – at diskusjoner skjer på avtalte møtetidspunkter i faglærergruppen, og i åpen kommunikasjon innad i faglærergruppen. Dersom det er tale om en liten faglærergruppe, så kan det være særlig grunn til å orientere studieårsansvarlig og/eller studiedekan på et tidlig tidspunkt om mulige revisjoner av litteraturlisten, aktuelle lærebøker og hvilke foreløpige vurderinger faglærerne og ansvarlige faglærere har gjort. Dersom en ansvarlig faglærer har en lærebok i faget så er det også grunn til at studieårsansvarlig, studiedekan og PMR legger an en noe bredere vurdering av saken og mer intens prøving, enn i situasjoner der ansvarlig faglærer ikke har lærebok i faget. Slike saker bør som et utgangspunkt ikke behandles av studiedekanen på fullmakt (kap. 5.11).
- Arbeidsgruppen fremhever for saker der det er uenighet om faglitteraturen betydningen av en åpen, klar og dokumentert prosess som gir grunnlag for balanserte, helhetlige vurderinger, der alle i fagmiljøet oppfatter at deres synspunkter gjenfinnes og er vurdert (kap. 5.12). Arbeidsgruppen vil fremheve det som hensiktsmessig i slike saker å opplyse saken bredt for studieårsansvarlig, studiedekan og PMR (kap. 5.12). I slike saker bør ikke beslutningen tas av studiedekanen alene, slik det vanlige reglementet legger opp til, men bør regelmessig løftes til PMR for å sikre tilstrekkelig åpenhet, og å gi anledninger for etterprøving av vedtak og prosess. Helt unntaksvis kan det tenkes at det er hensiktsmessig å innhente eksterne vurderinger, men da først og fremst fordi uenighetene står i veien for en forsvarlig intern saksbehandling (kap. 5.13).

7 Vedlegg

Vedlegg 1: Sivilombudets uttalelse

Vedlegg 2: Praksis rundt fastsettelse av pensumslitteratur ved Det juridiske fakultet i Oslo samt ved andre fakultet og utdanningsinstitusjoner.

Vedlegg 3: Oversikt over litteratur skrevet av fagpersoner ansatt ved juridisk fakultet.

Vedlegg 4: Oversikt over innføringslitteratur og hovedlitteratur i obligatoriske emner på masterstudiet på rettsvitenskap

8 Kildeliste

Backer, Inge Lorange Backer, Notat vedrørende habilitetsspørsmål i PMR, <https://www.uio.no/for-ansatte/enhetsider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2015/pmr3/dokumenter/notat-vedrorende-inhabilitet.pdf>

Frihagen, Arvid. Inhabilitet etter forvaltningsloven. Oslo: A. Frihagen, 1985.

https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2014090108053

Røssvoll, Tarjei, Etter mitt syn går Sivilombudet for langt, Rett24, <https://rett24.no/articles/etter-mitt-syn-gar-sivilombudet-alt-for-langt>

Smith, Eivind, Inhabilitet eller kompetent? Om kravene til habilitet i Norsk kulturråd

https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2016031648125

Styrings- og administrasjonsreglement for Det juridiske fakultet, vedtatt av fakultetsstyret 14. desember 2018, godkjent av rektor 18. februar 2019,

<https://www.jus.uio.no/om/reglement/administrasjonsreglementet.html>.

Instruks for studieårsansvarlige lærere, ansvarlige faglærere, faglærere, ansvarlig faglærer for masteroppgaver, fagkoordinatorer, profilansvarlige, eksterne lærere, oppgaverettere og kollokvieveiledere, nåværende utgave vedtatt ved studiedekanvedtak av 28. februar 2023,

https://www.uio.no/for-ansatte/arbeidsstotte/sta/enheter/jus/instrukser-regler-jurfak/instruks_verv_vedtatt.html

Fastsetting av pensum i høyere utdanning, En kvalitativ undersøkelse av Opinion på vegne av Kopinor, april 2022, Opinion,

[https://khrono.no/files/2022/04/26/210422_Opinion_Kopinor_rapport%20%E2%80%93%20Ti%20Kopinor%20\(1\)%20\(1\).pdf](https://khrono.no/files/2022/04/26/210422_Opinion_Kopinor_rapport%20%E2%80%93%20Ti%20Kopinor%20(1)%20(1).pdf)

Forskningsrådets legitimitet: habilitet og kvalitet i søknadsbehandlingen: rapport fra et utvalg,

https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2011071108074

Habilitet og tillit i Norges forskningsråd: Rapport fra ekspertgruppe oppnevnt av Hovedstyret for Norges forskningsråd, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008070304054